

Nagybacon nyelvjárása

Irta

Konsza Samu

Különnyomat a Magyar Nyelvórból

Budapest 1916

A Magyar Nyelvőr kiadása

ELŐSZÓ.

E nyelvjárástanulmányom békésebb idők szorgalmas gyűjtögetésének és a gyűjtöttek rendezgetésének szerény eredménye. Benne lehet és van is a kezdésnek sok hibája, hiánya. Az utolsó tisztogató, javítató munkától szólított el a legfelsőbb parancs egy forró nyári nap délelőttjén. És azóta nem engedte a kard, hogy újra felvegyem a javítató tollat. Ezért egyik-másik rész, nevezetesen a mondattan, tán rövidebb és hiányosabb, mint amilyennek kidolgoztam volna, ha a haza sorsa fontosabb, szentebb nem lett volna, mint e szerény tanulmány léte vagy nem léte. Remélem, ha majd a fegyverek elülnek, lesz alkalmam e hiányok pótlására. Hogy így is, a mostani alakjában megjelenhetett, azért el nem mulaszthatom e helyen köszönetem és hálám kifejezését Simonyi Zsigmond egyetemi tanár úrnak, aki tanulmányom megírására buzdított, szíves jóakarattal útbaigazításokat adott s azt sajtó alá rendezte, miután sok kisebb-nagyobb hibájától megtisztította, és Benedek Elek úrnak, aki tanulmányomat elolvassa, azt több szíves és értékes megjegyzéssel és adattal egészítette ki.

Szászváros, 1916. május 30.

Konsza Samu.

Nagybacon¹ Háromszék megye északnyugati szögletében fekszik, közvetlenül határos Udvarhely megyével. A múlt század 70-es éveig két község volt: Telegdi-Bacon és Sepsi-Bacon. Telegdi-Bacon Udvarhely megyéhez, Sepsi-Bacon pedig Háromszék megyéhez tartozott. 1877-ben csatolták össze a kettőt. (1877. évi I. t. c. 2. §-a.) De egyházmegyeileg egy község volt mindig, sőt hozzátartozott Kisbacon és Magyarhermány is. Már 1334-ben *Bachan* néven mint önálló egyházmegye szerepel. Kisbacon filiája volt és 1734-ben vált el tőle. Udvarhelyszéknek régi neve Telegd lehetett; a Telegdi-esperesség (amely Morosio, Chich és Erdeubach distr. oszlott) nem más mint az Udvarhelyi-esperesség; Sepsi-Bacon pedig hajdan Sepsiszékhez tartozott. Ma Nagybacon Miklósvárszékhez tartozik.

Tehát Nagybacon az ö-ző és ë-ző nyelvjárásterületek határán fekszik. (U. i. a nyelvjárás és a megye határa összeesik.) Most az a kérdés, hogy melyikhez sorozzuk: a nyugati ö-zőhöz s annak keretén belől a kevésbé ö-ző homoródihoz vagy a keleti ë-ző és abban is a némi tekintetben eltérő miklósvárszékihez.

Steuer János és Horger Antal Telegdi-Bacont külön választva a homoródi nyelvjáráshoz sorozzák. (Vö. Horger nyelvjárási térképét Magyar Nyelv I. 456. l.), Erdélyi Lajos ellenben a miklósvárszékihez számítja (NyK. 36. k.), Horger A háromszéki nyelvj. " c., Erdélyi értekezéséről írt birálatában (NyK. 37. k.) így ír:

„Felmerült az a kérdés, hogy vajjon ez a Telegdibacon, bár csak egy patak választja el Sepsibacontól, megőrizte-e máig is azt az ö-zős nyelvjárást, amelyet a hajdani telegdi-esperességhez tartozó többi községek analogiájára, eredeti politikai hovatartozása alapján a régebbi időre nézve joggal fel lehet tenni?“ Tovább ezt írja, hogy ő újra odautazott t. i. Nagybaconba és így meggyőződhetett róla, „hogy Nagybaconnak Telegdi részében a törzsökös lakosság legnagyobb részében csakugyan ö-ző nyelvjáráson beszél.“ (Igy NyK. 39. k.)

Én ezt, ki ott születtem, laktam és lakom most is vakációkban, nem tapasztaltam. Régi jegyzőkönyveket, peres iratokat is olvastam, de egyetlen példára sem akadtam. Annyit megen-

¹ A Bacon név eredetéről Benkő József (Filius posthumus c. jegyzetiben) ezt mondja: „Sz. István magyar király Sarolta hugától származott volt Mákárd, Koff, akinek fia volt Bult Lőrinc, ennek lettenek im ez öt jeles fia: Bacon, Bonc, Bence, Chák és Bethlen . . . ezek mindegyikének nevére faluk vannak Erdélyben neveztetve, talán maguk lévén azoknak fundatorai . . . Baconról a mi Baconunk . . .“ (Vö. Br. Orbán Balázs: A székelyföld leírása I.)

gedek, hogy Horger hallhatott egy-két példát (de ebből még nem állíthatja azt, hogy a törzsökös lakosság nagyobb részében ö-ző nyelvjáráson beszél), de azon egyének közül jóformán egyik sem született Nagybaconban, hanem vagy Kisbaconban vagy Magyarhermányban, vagy éppen Udvarhelyszékről telepedett be. Én mindenkit ismerek a faluban, mindössze egy pár embertől hallottam néhány ö-ző szót (pl. gyermek, vidör, kendör), azok is Kisbaconból származtak. *Szóval az ë és ö alapján Telegdi-Bacon nem sorozható a homoródi nyelvjáráshoz.*

Második kérdés az, hogy vajjon valaha megvolt-e az ö-zés Telegdi-Baconban. Én azt hiszem, hogy nem, vagy legalább is nagyon de nagyon csekély mértékben lehetett meg, olyan csekély mértékben, hogy ö-ző színezetet nem adhatott soha a nyelvnek. 1. Ha megvolt volna, ma valami nyomára akadnánk, de 100—150 éves jegyzőkönyvekben, peres iratokban sincs semmi nyoma. 2. Sepsi-Bacon, amellyel állandóan érintkezett (egy temploma, egy iskolája és egy községháza volt a két községnek) ë-ző község, úgyszintén Barót vásáros község és Bodos, amellyel ma is egy jegyzője van. Baróton érintkezett leggyakrabban még az ö-ző községek lakóival is. 3. Sepsiszékkal, amelyhez Sepsi-Bacon tartozott, csaknem annyit érintkezett peres ügyekben, mint Bardócfiszékkal. 4. A valódi ö-ző területtől, ahonnan erősebb hatás jött volna, elválasztotta a nagy Rika hegy. Tehát Telegdi-Bacon a két nyelvjárás-terület ütköző pontján fekvén, nyelvére a hatás mindkét részről megvolt, de a mai nyelvallapotról ítélve és tekintetbe véve, hogy bár közigazgatásilag az ö-ző Bardócfiszékhez tartozott, valóban mégis többet érintkezett az ë-ző Sepsi-Baconnal és éppen annyit az ë-ző vidékkel, mint az ö-zővel, csaknem minden habozás nélkül lehet állítani, hogy Telegdi-Baconban sohasem beszéltek ö-ző nyelvjárásban.

A harmadik kérdés pedig az, vajjon valószínű-e, amit Horger mond (NyK. 39.), hogy az ö-zés a sűrű társadalmi érintkezésnél fogva hosszabb-rövidebb idő alatt Erdővidéknek háromszéki részét is meghódítja. Én erre nézve is azt hiszem, hogy nem valószínű: 1. A nagyobb községek — mondjuk központok — (Nagyajta, Barót, Nagybacon) ë-ző nyelvjáráson beszélnek. Ezek a társadalmi érintkezésre alkalmas pontok (vásáros hely mindegyik, Nagyajta járási székhely is, míg az ö-zők közül egy sem) és ennél fogva ezeknek nagyobb a hatásuk. 2. Ma már az iskolákban sem ö-ző nyelvjáráson tanítanak, mint régen (már amennyiben egyáltalán tanítottak), amikor a harangozók voltak a tanítók s ezek a saját nyelvjárásukon tanítottak, hanem irodalmi nyelven, amelyhez mégis csak közelebb áll az ë-ző, mint az ö-ző nyelvjárás. 3. Az illetékes fórum előtt tervbe van véve, hogy a régi Bardócfiszéket Miklósvárszékhez csatolják, Barót központtal és járási székhellyel, s akkor ismét csak az ë-ző nyelvjárás lesz előnyben.

Tehát Nagybacon az *ë-ző* nyelvjáráshoz tartozik. Most nézzük meg, hogy mennyiben igaz ez, azaz mégis miben egyezik az *ö-zővel* és miben különbözik a valódi keleti *ë-zőtől*, mert a két nyelvjárás ütköző pontján fekvén, természetes, hogy az is hatott rá bizonyos tekintetben és ettől is eltér bizonyos mértékig. Ha ezt megtettük, egyszersmind nagyjában jellemeztük is Nagybacon nyelvjárását.

Évégből mind a két nyelvjárás jellemzőbb sajátosságait röviden összefoglaljuk, azután megnézzük, miben egyezik az egyikkel és miben tér el a másiktól a mi nyelvjárásunk.

Mi jellemzi az *ë-ző* nyelvjárást?

1. A köznyelvi *ë-t* (pl. *embër*), amely helyett az *ö-ző ö-t* használ, mindenütt megtartja, sőt sokszor a köznyelvi nyílt *e* helyett is *ë-t* használ, pl. *hërcëg*, *hëncëg*, *këcske*, *csërëp*, *csëléd*, *csërél*, stb.

2. A felső nyelvállású hangok: *i*, *ü*, *u* mindig rövidek, ahol a köznyelv hosszan ejti is, kivéve a szentléleki, felsősepsi és miklósvárszéki „tájszólásokat” (Erdélyi Lajos elnevezése), mert ezek a köznyelvvvel egyezők, sőt néhány szóban a köznyelvi rövid helyett hosszú hangzót ejtenek, pl. *mútat*, *múlat*, *sútó*, *súdó*, *tűkör* stb.

3. A középső nyelvállású *é*, *ő*, *ó* hosszú hangzók a köznyelvvvel egyezők, szűk ejtésűek (Miklósvárszéken és az Olt-mellékén széles ejtésűek), az orbai székben kettős hangzová lesznek még pedig *éⁱ*, *ó^u*, *ő^ö-vé*, a szentlélekiben *ēⁱ*, *ō^u*, v. *a^u*, *ō^u-vé*. (Erdélyi L. jelzése szerint.) Sőt Miklósvárszéken is hallhatók elmosódott diftongusok (Nagyajta, Bölön, Miklósvár).

4. Az alsó nyelvállású *e*, *a*, *á*, a köznyelvvvel egyező, de van *q*, *â* s nagyon nyílt *ä* is, pl. *tämplom*, *näm*, *tä*, *lä*, *älmënt*.

5. *ly* helyett *j* mindenütt.

6. Zártabb magánhangzók a tárgyrag előtt pl. *házakot*, *embërëkët*, *münköt*, *ököt* stb. és az összes személyalakokban.

7. *i* helyett *ü* az effélékben: *mü*, *tü*, *küs*, *küzsdég* stb.

8. Az eredeti nyílt *é*-nek rövidje ezekben: *tehen*, *hetfü*, *ehëzik*, *eszrevész*, *ösven*, *mënyet*, *közepső*, *egërfa* stb.

9. Az *üttem*, *futtam*-féle alakok.

10. *-ni*, *-nitt*, *-nül*, *-nül* helyhatározó ragok.

11. *is* helyett *ës*.

12. Az *ikes* ragozás.

13. A többes harmadik személy birtokos ragja: *-ik*.

14. Szeretik a kicsinyítéseket.

15. „El kell mennyek” és más mondattani érdekességek.

16. Sok érdekes régiesség megőrzése pl. az igeidők régies használata. (Részletes jellemzését e nyelvjárásnak l. Erdélyi L. A háromszéki nyelvjárásról c. értekezésében NyK. 36. k.)

Nagybacon nyelvjárása ez általános jellemzéstől eltér a következőkben:

1. Az *i*, *ü*, *u* és *í*, *ű*, *ú* használata megegyezik a köznyelvi használattal.

2. Az *é*, *ó*, *ö*-t sohasem ejti diftongizálva, még elmosódottan sem.

3. Az *ë* hang használatában Nagybacon nyelve és egyáltalán az egész Miklósvárszék nyelve nem olyan következetes, mint Háromszéknek többi része. Így pl. sokszor a köznyelvi *ë* helyett nyílt *e*-t használ: le, te, nem, se.

4. Az *q* hang ismeretlen.

Látjuk tehát, hogy Nagybacon nyelvjárása e néhány jelentéktelen eltéréstől eltekintve mindenben megegyezik Háromszék nyelvjárásával és így az *ö-ző* nyelvjáráshoz tartozik.

Az *ö-ző* nyelvjárás hangtanának pontos leírását találjuk Horger Antal: Udvm. székely nyelvj.-nak hangtani sajátosságai c. értekezésében (NyK. 39. k.). Itt meg kell jegyeznünk, hogy az *ö-ző* nyelvjárás feloszlik teljesen *ö-ző* (Kereszturfi-szék) és kevésbé *ö-ző* területre (Homoród vidék). Az utóbbiról azt mondja Horger, hogy az *ö-zés* csak tisztán magashangú szókban, csak az első szótagon túl és ott is csak abban az esetben érvényesül, ha a közvetlenül előtte álló szótagban nincsen *ë* vagy *ē*, pl. ezők, mindön, de: ményék stb. Miben különbözik mármost Nagybacon nyelvjárása a homoród-vidéki nyelvjárástól?

Homoródi nyj.

Nagybacon nyj.-a.

1. Birtokos személyrag: *-ok*, *-ök* (Barócfszék *-ik* is);

-ik;

2. Az *ö-zés* szűkebb területre terjed a nyelvben, az *ë-zés* csaknem annyi szót hódított meg, mint az *ö-zés*, tehát *ö:ë*;

nálunk csak: *ë*;
nincsenek;

3. Diftongusok: *ēi*, *ōu*, *ōü*;

4. A liquidák előtti rövid magánhangzó megnyúlik teljes hosszúságra;

nálunk ritka.

E négy fontos különbség alapján Nagybacon nyj.-t a homoródtól elkülönítve a háromszékihez csatoljuk, amelytől csak egy pár lényegtelen dologban tér el. A tárgyalásban még több kisebb különbségre, egyezésre és kölcsönös hatásra rámutatunk.

Hangtan.

I. Hangképzés.

Magánhangzók. Alsó nyelvéllásúak: Az *a* és *á* hang képzése olyan mint a köznyelvben; de ritkán hallható *ā* is liquidák előtt pl. *bāj*, *mārt*, *ássó*.

Az *e* olyan mint a köznyelvi, de néha *ē* is szintén a liquidák előtt, pl. *kērbe*, *mějbe* (mellbe), *hējbe* stb. Egészen nyílt *ä* van a következő szókban: *nām*, *tā*, *bālā*, *tāmplom* (de: *tāmplom*, *sőt: tāplom* = *táplony* is).

Középső nyelvválásnak: Az *ë, o, ó* egyező a köznyelvvvel. A hosszú *ë* vagyis *ē* van meg a liquidák előtt, pl. kendőrből, embőrről, Pétőr, stb.

é és *éi* (zártabb *é*): A kétféle *é* között nyelvjárásunk különbséget tesz. Az előbbi a régi nyílt *ē*-nek a maradványa, pl. ég (főnév), réz, bél, él (főnév), ér (főnév), én, érez, kérdez, érc, stb.; az utóbbi a régi zártabb *é*-nek a maradványa és leginkább azon szavakban ejtik, amelyekben a köznyelv *i*-t ejt, pl. *éi*fi legén, *késér*, *kéván*, *kémál*, *kém* (kín), *kémoz*; de más szókban is, amelyekben eredetileg zárt *é*-t ejtettek, pl. *ég*, *él*, *ér* (igék), *ének*, *fék*, *férj*, *kényes*.

Néhány szóban az eredeti nyíltabb *e*-vel váltakozó *é*-nek megrövidült alakja van meg az alanyesetben s más alakokban is, pl. tehen, ösven, füven, hetfü, menyet, középső, keccér, ehézik, eszrevész, esz (de: ész is).

Az *ö, ő* olyan mint a köznyelvi, de a széles ejtésű *ō*-t is használják, pl. *jő*, *jőnek*, *sző*, *szőnek* (szövök), *nyő* stb.

A felső nyelvválásnak képzése teljesen megegyezik a köznyelvével. Az *i* használatában azonban egy kis eltérés is van, t. i. a köznyelvi *i* helyett többször használnak *í*-t, pl. *ítil*, *ígír*, *kímíl*, *dicisir* stb.

Mássalhangzók. Az *ly* helyett *j*-t ejtenek, sőt, az *l-j* és *ll-j* helyett is *jj*-t, pl. gója, emejje, hajja.

Az *n* (ny) hangot szó vagy szótag végén nem ejtik ki tisztán, pl. *vér*, *vértől*, de: *vénnek*.

2. A hangok kapcsolata.

Hiátus. Ha magas és mély hang kerül egymás mellé, a hangrést gyengén képezett *j*-vel tüntetik el, pl. ájër, fijam, fájin, lëján, hëjába.

Hangkiesés történt ebben: agusztus, gazduram, pajtajtó.

A mássalhangzó-torlódást a szó elején különösen az idegenből átvett szóknál a következőképen tünteti el nyelvjárásunk:

1. *i* vagy *ë* hangzót tesz elébe, pl. istálló (éstálló), isko-toja, ispitáj, istrang, Éstán, ispárga, stb.

2. A két mássalhangzó közé egy hangzót tesz: Barassó, karajcár, garádics, kovárté, palánt, palajbász, stb.

Ahol a második mássalhangzó folyékony *l, r*, megmarad, de hangzót is tesznek a kettő közé különösen az öregebb emberek, tehát: drót, drága, próbál, de: dorót, derága, toróbál is.

3. Az egyik mássalhangzót elhagyja: kotoja.

3. Minőségi hangváltozások.

a) Magánhangzók. — Zártabb hang áll nyíltabb helyett.

a:o: jova, szova, rogya, keresztül-kosul, topló, sorok, osztán, torró, sorró, hombár, borozda, sorogja, morj, hob, sor-

kantyú, kocogán, horokáj, sonyorog, fonyolog, boszonkodik, poróncsol, troppol, orjos, magos, újos, stb.; mint kötőhangzó: szorgalmatosan, indulatosan; továbbá a többes számú és személyragos tárgyrag előtt: házakot, magunkot, házamat stb.

o:u: buglya, dungó, csukorék, csukréta, csukros, muhar, buszú, buszuság, megbuszúl, udu, urusság, uzsura (Magyarinál is), napus: még csak három napus ez a bornyú, stb. Mindezekben az *u* a régebbi magánhangzó.

ö:ü: gyükér, cüvek, csütörtök, küpü, gübü, füven, küszürü, üllü, stb. Ezekben az *ü* az eredetibb.

ó:ú: és *u* fűrű, furru, vakarú.

ő:ű: seprű, meddű, hetfű, bőcsű (bölcső), tēpērtű.

e:ē: hērcēg, hēncēg, fēcske, csērēp, csēléd, csērél, stb. Azután a többes számú és személyragos névszók tárgyesetében, pl. kövekēt, kezekēt, mejjemēt, fejedēt stb.

e:i: teli, eriggy, innye (ejnye), pili (pehely).

ē:i: igyenēs, vigyīt, vigyūl (de vēgyūl is), vidēr, csics (ebben az *i* szintén eredetibb), egris, fodorminta.

ē:i: az egyes számú harmadik személy birtokos ragja más ragok előtt mindig *i*, pl. bőrit, kezit stb. (a köznyelvben is így). Azután még a következő szókban: igír, itület, enyīm, dicsīr (dicsīret), itīl, igīz, kimīli, szik: tojās szikja, nihān, zsīmbel, nīmet stb.

Nyíltabb hang áll zártabb helyett.

Ezek között is nagyon sok régi alakot találunk megőrizve.

o:a: váras, magyaró, szaba, arr, stb. Mindig *a* van az *ó* végű szók *ó*-ja helyett, ha utána harmadik személyű birtokosrag vagy *i* képző következik, pl. kopó, -aja, csukló, -aja, utó, -aja, Brassó: brassai vásár.

u:o: petroleom, szilvoriom, onoka, mozsika, kotoja,

u:ó: nyójt, tanól, kócs (kulcs),

ü:ō és *ő: tō* (ez régi alak megőrzése), röcskös, röcsköl, *ű:ō:* szőcs, testestől, lelkestől, mindenestől,

ē:e: tehen, hetfű, ősvén, mēnyet, keccēr, középső, ehēzik,

i:ē: nē (ni), nēnē (nini), ērānyāba, dēāk, ēs, hējāba, gēlēszta, Ēstān, tēnta; — nyílt *e*-vel: esmért,

i:ēi: kēmc̄s, tēmc̄s (a palócoknál és a régi nyelvben is ez gyakori); azután az *int*-képzős igékben, pl. tekēmt, tekēmtetes,

i:ēi: kēsēir, kēsēirtet, kēnāl, kēvān, kēn, kēmoz, kēgyó, gyēk, kēmmēll, segēll, segēt, segētsēg stb.

Magas és mély hangok változása.

u:i: lik, csiklik (csuklik), siklaja (csuklója); a többes számú harmadik személy birtokos ragja mindig *-ik*, pl. lábik, lovik, szēmik, ökrik, tűzik stb., karjik, kertyik, bornyújik, stb.

a:e: elig, dedeg, kever (kavar és dagad is megvan, de jelentésük között egy kis különbség van).

Hasonulás. Előre ható: suhutt (sehol), suhuva. Hátra ható: lábbali, hősballi, mi járásballi? nyirék, nyirém, nyirtem. *Elhasonulás* történt ezekben: faricskál (faragcsál), kapirgál (kapargál), kunyérál (kunyorál), csihán (csalán); azután ha határozó szókhöz középfok képzője járul: odébb, hátrébb, odébbacska, hátrébbacska, elébb-hátrébb, idébb-odébb, hamarébb.

Egyes szók mélyhanguak gyanánt ragoztatnak, jóllehet magashanguak, pl. dörékba, döréknak való, tojásszíkja, Pistival, Pistika.

Nem ajakhangzó ajakhangzó helyett.

Néhány példát arra hozok fel, hogy a köznyelvi *ö* helyett is *ë*-t ejtenek, pl. csēmēr, csēmēllik, ëscs, ësseze, zërget, tērpe, tēmpe, nyēkken, pērgēl (pörköl), vērēs, tērēbuza, mērnēk, sērēny (főnév), pēr, sēr, tōmlec stb. — *ö:i:* timén (tömjén).

ő:e: Az *ő*-vel végződő szókbán a harmadik személyű birtokos rag előtt *ő* helyett *e*, pl. köteje, szereteje, emleje stb.; azután *-i* képző előtt, pl. hölgyfenyei (Hölgyfenyő: erdő),

ő:é: elébb-utóbb, eléad, csēndēr,

ü:i: innap, idvesség, mihely, miesnap, sijed (sülyed),

ü:e: szegy (szügy); — *ü:é:* éveg,

ua:á: Az *-n* módhatározó-rag előtt: szomorán, sonyorán.

Ajakhangzó nem ajakhangzó helyett.

i:ü: ügyekszik, ügyekēzet, süker, jószüvü, üsmer, üsmerős, jóüzü, üz, küs, küzsdég, üdős, üdő, csürke, lüderc, üzen, szüve, csügör (csigér) stb.

i:ö: ösmer, öröz,

e:ü: sümölcs (szemölcs), terü (tereh).

e:ö: A többes számú és személyragos szók tárgyesetében *ö* és *ü* után, pl. ököt, ökrömöt, gyürümöt, münköt, tütököt stb. Azután a következőkben: Bödő (Bedő), földő, ötön, bővön, nősök.

á:a: Az irányhatározók *á*-ja rendszeren *a*-vá rövidült, pl. suhuva, hova, rea. Azután: lang, langal, akar (akár), fonal.

Mássalhangzók váltakozása.

n:ny: tekenyő, nyöstén, keszkenyő, disznyó, ganyé, ganyéz (trágyáz), rókony, paplany, szappany, vászony, lsvány. Tehát a szó elején, közepén és végén egyaránt elég gyakori ez a jésítés. Azután olyankor, amikor az *n* után hangzón kezdődő rag vagy képző következik, pl. kalán: kalányos, ilyen: ijjenyek, ojpanyok, tehenyek. Azt hiszem, hogy az ilyen alakok hatása alatt lett az alanyesetben is *ny* (belső analógia), pl. szappan: szappanyoz, -os, és ezek hatása alatt: szappany.

j:ny: bornyú, -ús, -úzik, pērnye, hanyít (hajít).

d:gy: térgy; — *gy:d:* mēde (mesgye).

ny: n: Csaknem minden szóvégi *ny* helyett *n*-t ejtenek s azt se tisztán (l. a mássalh. képzését): *lēján, legén, szégén, asszon, cigán; fázékon, töréken, fösven,*

m: ny: *citrony, salétronny, táplony,*

n és *ny: m:* *fémlik, toromba; talám, tám, kam (kan).*

Ritkább hangváltozások.

l: j: *mejj, széjjes, széjje (vlminek).* — *s: cs:* *innencső, inneccső = innenső.* — *sz: c:* *kopac, horpac.*

4. Mennyiségi hangváltozások.

Magánhangzók.

Hangzórövidülés: Rövid az *ít* képző *i*-je, viszont pótló nyújtásként hosszú a *-t*, tehát a képző alakja *-itt*, pl. *tanitt, tanítottok, hajitt, forditt, buzditt* stb.

Rövid a köznyelvtől eltérően a következő szók hangzója: *akar (akár), akarhán* stb., *csamcsog, hetfű* (és társai, melyeket már többször idéztem), *hova, akarhova; lang, langal, fonal, éppen, esmént, nész, ébred, mézge.*

Hangzónyúlás: A liquidák előtt ugyanazon szótaghoz tartozó rövid magánhangzók megnyúlnak. Ez a jelenség megvan az északkeleti, Királyhágón túli s a székely nyelvjárásterületen.

Milyen a liquidák előtti rövid magánhangzók időtartama? Erre nézve Horger véleménye a következő: „Hangsúlyos szótagban, legalább ma, mindig a köznyelvi teljes hosszúságra nyúlik meg a liquidák előtti rövid magánhangzó, hangsúlytalan szótagban azonban gyakran ú. l. valóban csak félig hosszú az ilyen magánhangzó.” (NyK. 37 és 39. k.) Steuer szerint csak félig hosszúak az ilyen magánhangzók (Nyr. 22: 298.) Erdélyi szerint is, csak pótlónyújtás esetén áll teljesen hosszú magánhangzó. (NyK. 36: 325 s köv. l.) Nagybacon nyelvjárása Erdélyieknek ad igazat. Azonban Horgernek is igaza van Udvarhely megyére vonatkozólag, mert ott csakugyan hallhatók: mikór vót féle alakok, azaz ott teljes hosszúságra nyúlnak meg a liquidák előtti rövid magánhangzók. Én magam is Székelyudvarhelyt hallottam: *örvos, őrdög, dógozni* stb. féle szokat. Azonban nálunk: *örvos, őrdög, dölgozni.*

Milyen ejtésűek a liquidák előtti megnyúlt hangzók? Erre nézve Kúnos véleményét l. Nyr. 12: 116., Steuerét Nyr. 22: 302., Erdélyiét NyK. 36: 325. Horger véleménye (Udv. m. nyelvj. hangtani sajátságai 40. l.) a következő: A felső nyelvállású magánhangzók mindig szűk ejtésűek, mint Kúnos és Steuer is állították, tehát *i, ú, ü.* Az alsó nyelvállásúaknak, az *a, e*-nek liquidák előtt megnyúlt alakjai, pl. *fálba, akárnak, élmént* stb., szűk ejtésű hosszú hangok. A középső nyelvállásúak közül az *ē* mindig széles ejtésű: *szerte, përelnek.* Az *o, ö*-ből azonban szűk

ó, ő lesz: orvos, őrdög. Azonban annyit megenged, hogy hangsúlytalan szótagban hallható néha félig hosszú széles ejtésű *ó, ő* is. Nálunk mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan szótagban csakis az utóbbi (*ó, ő*) hallható. Az *i, u, ü* szűk ejtésű, de csak félig hosszú *í, ú* stb. Ugyszintén az *a, e* is félig hosszú: *â, ê*. Tehát: fáika, fârka, êlmënt, fêjtő; ôrvos stb.¹

De már a liquidák elveszésével pótlónyújtásként teljesen megnyúlnak a rövid magánhangzók, tehát: ósó (orsó), meghót, hót embër, vót, fód, tód, tógy, vógy, főd, zód. Az *a, e, i, u, ü* után nagyon ritkán esik ki a liquida: réta (rëjta, rajta), súdó (stüldó, félèves disznó).

Hosszú hang van ezekben: mái, mái nap, májárdott nap, hálá Istennek; rókon.

Mássalhangzók.

Rövidülés: Megrövidült a mássalhangzó a következő szókban: álat, álomás, szálás, virad, adide, vata.

Mássalhangzónyújtás: Az *-ít* képzőt *-itt* alakban használják: tanitt, forditt stb. Ezeknek analógiájára: nyitt, fütt.

l:ll: nyillik, mullat, szóll, nyüllik, nyóllik, vetéllő; ellenben többi társaik *l*-el, pl. szógáló, reszelő, meszelő, vasaló stb.

Hosszan ejtik továbbá a *tőnek s, sz* mássalhangzóját hangzóval kezdődő rag vagy képző előtt, pl. erőssen, magossan, pirossan, -ak, egésszen, esső. Megnyúlnak a mássalhangzók a következő szókban: béllés, szóllő; személyragozott ragokban és névutókban: töllem, tölled, róllam, vélle, belöllem, felölled; immáccság, immátkozik, morrog, ammën. Hangsúlyozott szónak első szótagja végén álló mássalhangzóját hosszan ejtik felindulásban, pl. kuttya-teremtette! appád-mindenit!

5. Egyéb változások.

Hangzó-megmaradásra néhány példa, melyek régebb hangállapot megőrzői, pl. aluszik, szégelet, ezëret, cënëge, tekenyő.

Magánhangzó elvesztése néhány példa: jesztëget, jedës (ijedës), mé? (miért?), agusztus.

Mássalhangzó elveszte. Az *l, ly* hiányzik szótag és szó végén is hosszú hangzók után, pl. páca, kovárté, borbé. Ha rövid hangzók után esik ki, a rövid hangzók megnyúlnak, pl. Gyümöcsótó Boldogasszon, mónár, szóga, sümöcs, böcsü (bölcso), fót, gyócs, nyóc, pócs, főd, kócs, vót, zód, tógyfa, ökëme, Gergé, Gergő (Gergely). — Az *l* a *-ts, -ds* előtt kiesik és a *ts, ds* megnyúlik, pl. zóccság, kóccság, tóccs, kóccs. — Az *l* nem hiányzik, ha képzés vagy ragozás útján került mássalhangzó elé, pl. szálka, bálba, élve, álmodik, helybéli, sülte stb. De máskor sem, pl. áld (de: Isten ágya meg), alma, szalma, balta, szilva.

¹ A gemináták közül az *ll*-nek nincs nyújtó hatása, az *rr, jj*-nek azonban sokszor van, pl. süllög, de szërre, küjjel.

A szó végén elveszett az *r* s az *rt* ezekből: má (már), immá (de: immán, mán is); mé (mért), me (mert), azé (azért), ezé (ezért), kedvié, szénáé (kedviért, szénáért), minnyá (mindjárt).

A szó végéről elveszett a *t*: pergamen, esmen. Az *r* elveszett a *t* elől és a *t* néha meg is nyúlik: azétt, ezétt, métt, met. A *t* elveszett két mássalhangzó között, pl. aszmongya, micsinál, mos ment el, mosmá, kerbe, Isván, tesvér, majnem.

A *v* hiányzik a következő szókban: hílak (hívlak), ziatar = zivatar, miesnap = mivesnap.

Két szótag összevonása: micsa (micsoda), há[thi]szen, kéne (kellene), ett (evett), déllő (delelő), innya (innia), nem tom (nem tudom), acide (adsza ide), hocide (hozdsza ide), őkeme (őkegyelme), kied (kegyelmed), bá (bátya): Ferenc bá, ěstán bá.

Csonkúlt alakok: hoci (hozd ide), aci (adsza ide), aszongya, muti (mutasd), boszorka; — sóg[or]uram, mestram, kántram stb.

Bővült alakok: rozmaring, tulipánt, revolvert, tornánc, áncsorog, amment, tángyér.

Mássalhangzó-hasonulás: *rl:rr*: parrag, sorró, torró (tarló); *rl:l*: tölleszt, sullás, őlleni, őllő (őrleni való), csēmēllik; — *ls:ss*: bēsső, kēsső, hátússő, ēsső. — *lsz:ssz*: fēsszeg, fēsszeg. — *mv:mm*: hammas.

Hangátvetés: kórēlla, kalán, evelen, feteke, faricskál, viaksz, viloja, petērzsejēm, ēsszegűzsörödik (összezsugorodik).

II. Alaktan.

I. Szóalkotás. 1. Szóösszetétel.

A) *Alárendelő összetételek*. a) *Alanyos összetételek*: lóhúzó gép, ügyefogyott (hülye), eszehibbant, szinemēnt, napsütött ódal, mindēn istenáldott nap, szúětte, aprókőte (himlőhelyes).

b) *Tárgyas összetételek*: háztűznézni, világlátni, zabaratni (pl. zabaratni mēnyēk, zabaratóba vótam, zabaratáskor törtēnt), kállátni (kárlátni), békanyúzó (életlen kés), guzsajütő (ősi kikirics), dologszerető, éjháló (pl. éjhálóba menni). — Személyragos tárgy: szavatartó, színehagyott, gyermekeszerető, hitehagyott.

c) *Határozós összetételek*: belétér (beléfér), mēgmēgy (a mēgjön ellentéte¹), rozssalérő körte (ami a rozssal egyszerre érik), ügyübevaló (csinos, takaros), előkötő. Pregnans határozós összetétel: lefogyott a gabona (elfogyott, learatták).

d) *Jelzős összetételek*: anyarozs, lējánkőkörcsin, hētszűk-esztendő (sovány), takonpóc (gyenge kis gyerek), mérēgdrága, csonkahét (sátoros ünnepek után való hét), gomfa (gombfa = fejfa), cēmpēlasszon, herbatea vagy herbaté, csapópénz, ostorpénz (borravaló a kocsisnak), rosszcsont (huncut ember), tyűk-virág (gyermekláncfű), lējánkamadár (barázdabillegető), farkas-

¹ Férj: Egy véka gabonával még tartozunk a bornyúpásztornak. Feleség: Mēgmēnt ammán tizszērēsen ēs neki.

madár (töviszúrógébics), sorkantyúvirág (szarkaláb), rontófű (saxifraga), fécsekefonal (aranka), földikutya (hörcsög), hidegház (hullaház), kerekvár (körbenfutó labdajáték), fentőfű (zsurló), abaposztó, bőrszivar (szivar), aprószentek (minden, amit aprószentekkor a gyermekeknek adni szoktak), vérvérés, tűrőmfű.

e) *Birtokos összetételek*: tikmony (tojás), kakasté (pl. Véd el, fjacskám, met kakastével s varjuvajjal van sültve, t. i. kenyérral kínálják), mocsokfészek (mocsos), csögbér (bikabér), istenítélet (pl. megütte az istenítélete, t. i. a mennykő), fejkötés (a csizma fejének az a része, amellyel a szárhoz van erősítve), gabonavirág (kék búzavirág), lőcskáva, ujjbég, kurvavirág (margaretta). — *Személyragosak*; falufarka Kati (csavargó), isten-ökre, istenszamara, istenmarhája, falubolonggya, Istenkassa (hegy-név), pestajja, pesmége (nyitott tüzelőnek egy-egy része).

B) *Mellérendelő összetételek*. Rokon vagy ellenkező jelentésű tagokkal: szége-lika, dimbes-dombos, geze-muza, gézen-guz, látyi-mátyi, tityi-totyí, lics-locs (rossz leves), ötöl-hatol, ekél-mekél, cele-cula, nyifit-nyafot (rossz hegedű cincogása¹), háta-hota (kétséges, bizonytalan), elütve-vétve (itt-ott). A legtöbbnek egyik vagy másik tagja, néha mindakettő, nem él külön.

Még egy pár olyan összetétel, melyeknek tagjai részben homályosak: perkeláb (lőherszáritó), zemorda (meleg levesorda), kentyeftütyél (elver), celemonca (rokonság), kerinbábó (maga körül forgás), kerinbábózik. Az összetételnek hangalakja megváltozott ezekben: suhutt (sehol), suhuva (sehova), suhunnat (sehonnan), hetfű (hétfő).

2. Elvonás és szövegyítés.

Keh: kehél, buggy: ujjránc, lotty: lé (rossz leves), össze-marok: összemarkol, kósza: kószál.

Örökkétig (örökké × örökéltig), pirkallik (pirkad × pity-mallik), nyiszál (nyes × riszál).

3. A szóképzés.

A) *Szótövek*. Elterő tőalakok: kehe, moha, tompora, cénge, torzsa, hívú, szívú, ülü (ölyv), tulu (toll), tolvás, nedü, enyű, könyü (könyv), szarú (ebben a szóban: szarúfa), szijú, hijú (hí=padlás), éféle (éjfél) pl. éfélekor, éféle vót, amikor haza értünk; — tehen stb.

Hosszú hangzójuk nem rövidül meg a tárgyesetben ezeknek: kalán (kalánt), parázs, darázs, nyár, sár, pohár. Ezek egyszersmind kötőhangzó nélkül veszik fel a tárgyragot.

A következő ó-végű szók nem változtatják véghangzó-

¹ „Nyifit-nyafot a nyárasba, egyik házból a másikba.” Az ünnepeken házról-házra járó hegedűs cigányokra mondják. A szövszék is — mint Benedek Elek volt szíves megjegyezni — ilyen hangot ad, s azért van rá ez a versike: Nyifit-nyafot, fél font gyapot, ma felteszem, holnap lefogó.

jukat a-ra : szó: szova, -m, -d, jó: jova, kunyhó: kunyhója, zsidó, apró: aprója (de apraját is), hintó.

Az s és sz végű szók ragos alakjukban végmássalhangzó-jukat megnyújtják: egészen, -et, magossak, erőssen stb.

B) Igeképzés.

a) *Deverbalis igeképzés.* α) *Gyakorító igék:* -g, -log, -rog, -rög; peszmérög, kécmérög, kucorog, hutyorog, buffog, széppög (visszafojtva sír), szíppog (u. a.), kaffog (a kutya, el-elkaffantja magát), ámbojog (ácsorog), büzölög, agyarog, guzsorog, güzsörög, kénszérög (nyomorog), höngörög stb.

-gál, -gél: ellégél, illogál, nözégél, szédégél, sőt szédégélget (pl. a kis csirke a kölest), huzogál, ménégel, erégél.

-gat, -get, -logat, -légat: hordogat, észéget, iszogat, álléget, illogat, télléget, villéget, vülléget, állogat.

-z, áz, oz, éz, éz, döz, döz, doz: tépáz, dombéroz, pataléroz, ohajtoz, sápittoz, lógáz, gunnyadoz, gubbadoz, bökkedéz, nyóladoz.

-ász, -ész: markolász, kurkász, kaparász, karmolász, kotozász, hadonász(ik).

β) *Mozzanatos igék:* Mozzanatos igékkel gyakran nemcsak pillanatnyi cselekvést, hanem rövidebb vagy hosszabb időig tartó cselekvést fejez ki népünk pl. ellobban (pl. egy perc alatt ellobbant a kemence tüze: elégett); kukkan (pl. míg vizet hozsz, egy kicsit kukkanok = alszom), megszu sszan = megpihen.

Gyakoribb képzők:

-an, en: szottyán, nyékken, suppan, elillan (egy perc alatt elillant = eltűnt), loccsan, lepcsen, böffen, vakkán, pécen (fél-percen a hajnal; nagyon szépen kifejezi a reggeli ébredését a természetnek), rotytán, ésszerotytán, lerotytán, kiruccán, lottyan, kottyan (szól egyet-egyet) belékottyan (beleszól vlmibe).

-ant, ent: Ezek a fentebbieknek részint átható, részint csak mozzanatos megfelelőjük: szottyant, suppant, loccsant, lepcsent, rikkant, koppant, felkoppant, köhent, pislant, prüsszent, kiböffent (kifecseg), lenyisszent, vakkant (a kutya olykor ugat), kaffant (u. a.), durrant, kerrent.

-ánt, ént, int, ont: nyalánt, teként, kifacsarint (kicsavarja a vizes ruhát), pattint, csattint, koppint, nyomint, húzint, fúvint, dobint, nyalint, kólint (fejbe kólint = fejbe üt), boszont, fogon-tozik (fogódzik).

-itt: viczoritt, nyomoritt, szunditt (ébren alszik), facsaritt, emelitt, vigyoritt.

γ) *Műveltető igék:* -aszt, eszt: dögleszt, elveszeszt, szakaszt, mèneszt, repeszt, termeszt, keleszt (tésztát), dülleszt, függeszt, hasaszt, fogyaszt (lefogyasztották a gabonát = learatták).

-at, et, tat, tet: koslat, baklat, vizslat (vö. vizsla, vizslál), fujtat (nehezen lélekzik), firtat, halat, felültet (felheccel vlkit

vlki ellen), felkiszttet (u. a.), bőget, megbőget (pl. ne bőgesd azt a gyermeket, te!), fartat (szán), nekirugtat, kirugtat.

δ) *Visszaható igék*: -ód(ik) öd(ik), od(ik), öd(ik): döglődik, belééződik, döfölődik, elfacsarodik (= a kis gyermek sírni kezd), kivakarodik (csinossá, jóképűvé válik a csunya fiú v. leány), kitakarodik (u. a.), elárvészodik (elpusztul, lassanként elfogy növény vagy állat), kihallatszódik, étlődik, évlődik (tépelődik), kábálódik (zsörtölődik), verglődik.

-ódz-ik, ödz-ik, öz-ik, őz-ik és ezeknek rövid megfelelőjük: akaródzik, vakaródzik, csingojózik, rippadozik, öklendézik, fogon-
tozik (fogódzik), kötölődzik (kötekedik), tekergőzik.

-kodik, kőd-ik, köd-ik: hálálkodik, csüperkodik, csüpeszködik (a futó kocsinak végére), bizonykodik, szédelőzködik, piron-
kodik, kötekedik (mindenkibe beléköti).

-ül, ül: mosul.

ε) *Szenvedő igék*. A köznyelvben divó *születik és dicsé-
tesséken kívül még hallottam a következőket*: áldassék, építetett
anno 1897, kihirdetett ekkor s ekkor, eladatott ennek s ennek,
ide temettetett, meghalt ekkor és eltemettetett ekkor, átíratott és
még egy pár. Amint ezekből is látjuk, nem a mindennapi be-
szédben használják a szenvedő szerkezetet, hanem hivatalos
alkalmakkor, hivatalos iratokban, ami a közigazgatási nyelv hatá-
sának tulajdonítható, és sírfeliratokban meg templomi énekekben,
ami a biblia és egyházi énekek hatása. A szenvedő alakot az
-ódik, ödik-féle reflexivummal helyettesítik, pl. eladódik, építődik,
szántódik, kitudódik, kimosódik, ez a ház lebontódik stb.

b) *Denominális igeeképzés*: -l: elnagyol, kinagyol (nagyjában
kifaragni vlmit), befirhangol (befüggönyöz), frustokol, truccol
vlkivel, észkábál (vlmit összeészkábal = összeüt nagyjából
pl. gereblyét), kaszibál (az x-lábú ember szokott kaszibálva
járni), horákol (köpik), tubákol (pipál), püföl (elver), össze-
piszkol-mocskol (összeszidják egymást vagy vlki vlkit), még-
másol (megmásít), porlik a gabona (poros), szűkül (fukarkodik),
öregel (öregnek szólít vlkit).

-ll, all, ell: átall, sokall, kevesell, kicsill.

-z: faggyaz, sóz (pl. hátba sózlak = labdával hátba üt),
játózik (druszáz), pacsiz; fejkiz (a gabona), rostikázik (foszla-
dozik), porzik (a gabona), pipázik, tejez (tejel, pl. jól tejez a
tehenyünk).

-ász, ész-: bokrász, horgász, éjjész, markász (összefogdos),
méhész, bogarász.

-ül, ül: marhul (pl. ne marhulj = ne légy olyan marha),
megkurtul, megrusnyul, elbolondul, felépül, megépül (betegsége-
ből jobban lesz), könnyül, hosszabbul, megsikult az út (sikam-
lóssá lett).

-odik, ödik, ödik: megüdösödik, megócsodik v. ócsóodik,
megembéredik (egészzen megemberedett = kifejlett), drágodik,
sárgodik, hidegedik, idegenedik.

-*codik, kēdik, kōdik*: cigánkodik (1. kunyorál, 2. hazudik), lejánkodik, ténsasszonkodik, legénkodik, judáskodik (hizeleg, judás : hizelgő), meghitvánkodik, lesovánkodik (lesoványodik), bizonkodik, kíváncsiskodik, prókátorkodik vlki mellett, ákációs-kodik (mindenkibe beleköt), rongyoskodik, ingyenélőskodik.

-*kszik*: megkeménkszik, lesovánszik.

C) Névszóképzés.

a) *Deverbalis névszóképzés. α) Főnevek. -ás, és*: tötés (a ház elébe csinált sárpad, átvitt értelemben aztán fából csinált pad is), vágás (irtott erdő), falás (falat), kötés (szerződés), étés, megétés (megmérgezés), születés (pl. Nagybaconi születés vagyok).

-*ancs, incs*: pillancs (kézi lámpa), pattancs, pattincs (egy bogár), kullancs (fülbe mászó bogár).

-*t, at, et*: egy leültibe mēgeszik hat tál lencsét, szarvazat (az épület tetőzete), kepehordat, takarodat, csudalat, vigyázat.

-*mány, mēny*: szőtemény (mindenfēle szövött holmi, ami még nincs megcsinálva vlmi cikknek), tákolmány, csénálmány.

-*vány, vēny*: irtovány, állovány (álló víz), kelevény.

-*ék, adék*: fakadék (kelés), vakarék, kotyvalék, ereszték, repedék, rekeszték, hasítotték, „menj azon a haladékon ki, s azon a menedéken bé“ (Benedek E. sz. közlése), romladék, locsadék.

-*óka, őke*: tolóka, ülőke, járóka (amiben a gyermek járni tanul), látóka (tréfásan: szem).

-*tyú, tyű*: leppentyű, fürgentyű, bizgentyű, sikkattyú (csiga a szénahordó szekéren), zérgettyű, karmantyú (csuklóvédő).

β) *Mellékevek. -ós, ős*: ijedős (félénk, vö. jeszke), rágós (kemény étel, aminőt erősen kell rágni), csikorgós, vinnyogós (csizma), kiütős, kifutós, béállós (labdajátékok), szembékötős (játék), kotyogós (aki mindig kotyog), kotyós (összetörtött, kissé megromlott szilva); gyakran az -*ánk, énk, ékony, ékeny* helyett is, pl. félős természetű (félénk), hajlós vessző (hajlékony).

-*i*: szájtáti, csuciori szájú, sunyi, hányi-veti (gőgös), habari (gyorsbeszédű), hunyori (félnyilt szemű), hezseti (zajjal szeleskedő, vö. hezsetel: szeleskedik), tutyi-mutyi (vö. totyog).

-*atag, eteg*: lengeteg (viseltes fehérnemű v. ruha), lagymatag (lágymeleg), viszketeg, forgatag (örvénylő és örvény), hērvatag, duvatag és duvatagos (omladékos), hallgatag természetű, pērmeteg (permetező eső).

γ) *Igenevek. -ó, ő*: Személyt jelölők: dulló (elavult, szolgabíró), tekergő (kóborló dologtalan), stb.; eszközt jelölők: lopó (amivel a bort szívják a hordóból), békanyúzó (fanyelű bicska és életlen kés), csapófa, vonó (=szénvonó) stb.; helyet jelölők: favágó (ahol a fát vágják). Nyomatékosító az ilyenekben: bēfaló falás, csurranó csēpp, álló dēl.

-*andó*: hajlandó (ingadozó, pl. Hajlandó vagy mint a réten a nád..., Népdal), várandó (váró pl. Van ott még vaj három várandó, t. i. leány = akik várják, hogy férjhez vigyék).

-*t, tt*; cselekvő: magrólkőt csérésznye; kimentképet teszen (úgy tesz, mintha kimenne a szobából, holott nem megy ki); szenvedő: vátott kép = sovány, beteges színű.

-*ni*: Aggy innya (v. innya valót) a disznýónak!

-*vást, vést*: futvást (pl. Ez a ló futvást megér 90 frtot = nagyon hamar és könnyen el lehet adni 90 frtért), jövést, bizvást, rögvést, oldalvást.

b) *Denominalis névszóképzés.* α) *Főnevek.* Az ő mint többes genitivus többnyire fölveszi a -k-t egész Erdélyben: az ők lovik = az ő lovuk, az ők ökrikkel = az ő ökrükkel.

Kicsinyítő képzők: -*i*: Leggyakrabban személynevekhez teszik hozzá, csaknem minden személynevet kicsinyítve ejtenek, pl. Laji, Lujzi, stb. Köznevekhez ragasztva: ángyi, néni, bácsi, édi, édi ke (édesem); buksi, vaksi; boci (kis borjú), bojti (bojtos szőrű tinó), lámpi (kis lámpa), táti, mámi, budi (árnyékszék).

-*di*: havadi (nárcisz), oktondi (bolond), pökhendi, szeleburdi, vesdi (verseny).

-*cska, cske*: A köznyelvtől eltérően a tőszó végén álló a, e nem nyúlik meg néhány szóban, pl. facska, ruhacska, búzacska, Julacska stb. Melléknevekhez hozzátéve pl. ügyescske, kicsidécske, szépécske, búvöcske (mocskos), jócska.

-*ka, -ke, -ika, -ike*: bucska (vö. bucskázik, bucskázó, bukik), tátika, mámika, rostika, csutika, musztika (a kisajtolt lépesméz söpredéke), musztikás (aki azokat veszi), foncsika (ruharongy), foncsikás (rongyszedő), futóka, folyóka (növénynevek). Néhány állathivogató szóhoz hozzátéve, pl. macsika (csikó), annak a becéző nevét jelöli. Ilyenek még: kotacska (tyúk vö: kota-kota-kota: ez a hívogató szó), nyuszika (nyul, vö: nyuszi-nyuszi-nyuszi), csékacska (malacka, vö: cséka-cséka-cséka).

-*óka, öke*: anyóka (vénasszony), ángyóka, botóka (a sásnak botalakú virágzata).

-*ca, ce, ci; ica*: Katica, farkinca, moslica v. moslinca, Mancsi, Menci (Margit).

-*is; us, üs; s*: becéző nevekben, pl. Andris, Julis, Boris stb. Mindezek előfordulnak -iska véggel is. Annus, Bértus, Ferus, -uska véggel is.

-*kó, ikó*: rajkó (gyermek), tejkó (tej), szánkó, vaskó (vas-kés); hosszukó (hosszudad), Anikó (Anna), Dénkó (Dénes); pirinkó, piránkó, sármánkó (madár), házikó, botikó, pácikó, ládikó.

Nagyító képző: -*ók, ök*: cöpök (nagy bakancs), pufók (nagy pofájú), Monyók (ökörnév), cubók (cobák, comb).

Összetartozást jelentő képzők: -*s*: ágas, enyekés, totyakos, tőgyes, sėrvésės, irtásos, cafrangos, törzsökös, kaszibás, étkes (jóétvágyú), cakkos, kéthetős. Kicsinyítő értelemben használatosak különösen a melléknevekből képzettek: édeskés, savankás, szűrkés, szomorkás.

-*ú, ű*: jójáratú ökör, könyid vágású fa, könyid fogású

gëreblye, könyid járású csizma, könyid járású ló, lószemű szilva, magam-korú, félhúsú (félrészeg), madárhúsú (sovány).

-só, só : eső, közbëső, hátussó, innenccsó.

Elvont főnevek képzője : -ság, -ség : enyegësség, épség (épület), forróság, vénség (vén ember), külletlenséggel tesz vmit, fizetség, istenség (minden, pl. Az egész istenséget ésszetöröm = mindent ésszetörök).

Megemlíthető még a -beli képző, melyet többnyire illeszkedve használnak, pl. lábballi, falubali, torombali, járásbali, hócsbali (a jobbkez felől álló ökör), csábali (a balkéz felől álló).

II. Szóragozás. 1. Igeragozás.

Nyelvjárásunk a többi székely nyelvjárásokkal és a göcsejivel együtt leginkább megőrizte a külön *ikes* ragozást.

a) *Alanyi személyragok.* Egyes első személy: dolgozom, dolgoztam, dolgoznom és dolgoznék is, bár ritkábban mint a dolgoznom, dolgozzam, dolgozám. Egyes ikés igék itt mindig vagy gyakrabban iktelenek mint ikések: felmászok, hazudok, csúszok, illék, vadászok, halászok, madarászok. A köznyelvtől eltérőleg ikések a következő igék: lépem, töpöm, hibázom, mindent megëszëm, bagózzom, megszokom, töpöm.

Egyes második személy: nësz és nëzel; dolgozol, dolgoznál, dolgozzál és dolgozz, ez utóbbi gyakoribb, dolgozál. Az ikéseken kívül *l-t* csak *s, sz, z* tövű igék kapnak a jelentőmód jelen időben.¹ A felszólító mód *j-je* a *g* tövű igék után gyakran elmarad, ha mássalhangzóval kezdődő szó következik utána, pl. ne zörög mán! vár még! ne kopog, te jó mag!

Egyes harmadik személy: dolgozzék és dolgozzon. Ezekben *-n* van: vagyon, van, lëszën, tëszën, vëszën, mënyën, hiszën, viszën, jön; lëgyën, ëgyën még a fene. Ikések a köznyelvtől eltérően: lépik, töpik, küzsdik, búgik, bagózik. Akármekkora sáncot átugrik, mëgmászik, átúszik. Iktelenek a köznyelvtől eltérően: hazud, foj (foly), pipáz.

Az *-odik* végű igék felszólító módjának analogiájára *od, ëd* képzőkkel toldották meg ezeket az alakokat: láccoggyék (lássék), teccëggyék (tessék).

Az *esik* (az eső) harmadik személye: ess, essene, inf. essen, mig pl. a kő: esik, esnék (leesnék), esni. Érdekes alak: tojt, mëgtojt a tyúk a köznyelvi tojtott helyett. A tehető alak harmadik személye: ehetik, ihatik, játszhatik, de pl. dögölhet, tőlem mëgdögölhet. Egyes gyakorító igék, melyeknek alapszavuk ikés ige, ikésen ragozódnak, pl. ëllëgetik, illogatik, dolgozzatik, jáccodgatik.

A *-t* végű egytagú igék kötőhangzó nélkül veszik fel a

¹ Azonban az *s, sz, z* tövű iktelen igéknél is gyakoribbak az *sz-es* alakok, tehát: ássz, vëssz, viszzsz, hozsz.

múltidő -t jelét minden személyben az egyes harmadik kivételével, tehát: futtam, futtál, futott, futtunk, futtatok, futtak; ilyenek még: üttünk, köttünk, vettünk. (Ez jellemző az egész székelységre, s a nyugati nyelvjárásterületen és a palócoknál is megvan.)

b) *Tárgyas személyragok.* A *d* elmarad, ha két mássalhangzó közé kerül, pl. fog még, vár még Andrist, rag teli (rakd), mon még stb., öncs' ki, boncs' ki. (A palócoknál is így van.)

A *t*-végű igék jelentő mód jelenidejének egyes alakjai az imperativus analogiájára hasonulnak, jobban mondva alak összekeveredés történik. Ez alakok a következők: magashangúaknál a többes első személy: vessük, üssük; mélyhangúaknál az egyes harmadik és a többes számban minden személy: mutassa, mutassuk, mutassátok, mutassák; szoktassa, lássa stb.; tanított, tanítottod, taniccsa, taniccsuk, taniccsátok, taniccsák; imperativus: taniccsam, taniccsad, taniccsa, taniccsuk, taniccsátok, taniccsák; épitem, -ed, -i, épiccsük, épittitek, ik.

Irnók, írók h. sohasem *írnánk, íránk.*

Hogy miféle időalakokat használ nyelvjárásunk, arra nézve Erdélyi Lajos „Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvjárásban“ c. értekezésére utalok. (NyK. 35:332—369. l.), melyben világosan és részletesen leírja az egyes időalakok jelentését és használatát. Mindazokat az időalakokat, melyeket ezen értekezésében tárgyal, hasonló jelentésben és alkalmakkor nálunk is használják. Egyedül az *írt lesz* alakot nem használjuk, de amint ő írja, Háromszék többi részében is csak egyszer vagy kétszer hallotta.

Továbbá szintén tőle való A feltételes és felszólító módú időalakok a háromszéki nyelvjárásban (NyK. 36:77. l.). Ez értekezésének következő pontjait módosítom Nagybacon nyelvjárásához.

1. Az *írt volna* alakot a cselekvésnek feltételesen való kifejezésére használják, pl. Ha írt volna, eljöttünk volna. De tagadó mondatban mindig *nem*-et használnak és sohasem *ne*-t, tehát: Ha Forró Mihály *ne* látta volna meg, elégtek volna (Erdélyi példája), nálunk így mondanák: Ha F. M. meg *nem* látta volna, e. é. v.¹

2. Az *irni fogott volna* alakról, melyet Lőrincz Károly jegyzett föl, Erdélyi azt mondja, hogy lehet, hogy a 60-as években előfordult, ma azonban nem bizonyos, hogy előfordul. Nálunk ezt az alakot ma is használják, bár ritkábban, még pedig bizonytalanság kifejezésére, pl. A.: Sóguram járt-é a papnál? B.: Ugy gondolom, mintha fogott volna (jární).

A főnévi igenév mellett tárgyas ragozást használnak tár-

¹ Kisbaconban Benedek Elek szíves értesítése szerint gyakran így mondják: Ha (v. csak) F. M. ne lássa meg, mind elégtek volna. Ha meg ne lássam, szépen elesik vala.

gyatlan helyett, pl. Nem szeretem falu végén lakni. Én és szeretném Barótra menni. De a tárgyatlan is járja, különösen más igéknél, pl. Én és akarok valamit venni, vaj ökröt, vaj lovat.

A *bír* ige 'bírlal, használ' értelemben tárgyat vonz, pl. Ki bírja most az eklézsia főggyit? Kádár Gyuri fogja bírni (= azt hiszem, ő bírja). Ez a „fogja“, mint a fent említett „fogott volna“ itt bizonytalanságot, sejtést fejez ki, annyit tesz, mintha azt mondaná: Nem tudom bizonyosan, de úgy gondolom, hogy K. Gy. bírja.

A felszólító módban az igéhez nagyon gyakran hozzáragasztják a *-sza, -sze, -szasza, -szesze*, nyomatékosító szócskát: *acasza, nézsze* vagy *nézszesze ide, moncasza még, hol jártál, kérszde még anyádtól, a disznyónak adott-é innya.*

Különbözőbb igei alakok. A *vagyok* ige ragozása: *vagyok, vagy, vagyon és van, vagyunk, vattok, vadnak.* A *mögyék* igét pedig így ragozzák: *mönyék, mönsz, mönyén, mönyünk, mönték, mönnek.* Összevont alakok: *nem tom (nem tudom); hallám (hadd lássam és hadd látom); kéne (kellene).* Tréfás használatúak: *csincs(en): sincsen; láti: látod? muti: mutasd!* A *jön* ige felszólító módja: *gyere, gyerték.* Más felszólító alakok: *eriggy, eriggyeték; adide (add ide), acide, aci (u. a.), hocide, hoci (hozd ide).*

Az igének különböző alakjai főnév gyanánt: *möhetnékem. -ed stb. van; az úrhatnámja nem engedi; vótétt a tót semmit sem adott vót; jere csak haza, lész maj kapsz; pillancs (kézi lámpa),*

2. Névragozás.

A többes számú és a személyragos tárgyeseteknek kötőhangzója mindig zárt *o, ő, ö*: *házakat, magunkot, kecskékét, tütköt vagy tütkököt, tehenyémöt, ökrödöt, ökököt.* -- Nem használnak kötőhangzót ezeknél: *tehent, négyvent, ötvent, stb., kilencvent, sovánt, kemént, templont, darázst, stb.*

A tárgyrag megkettőzése fordul elő ezekben: *tulipántot, levorvértét, ammentet.* Ezekben az első *-t*-t már nem érzik tárgyragnak, alanyesetben *tulipánt stb.*

Határozó ragok: -ben, -ből, -be: A *-ben* rag helyett *-be*-t használnak, a *-ből* és *-be*¹ használata rendes, tehát: *hol és hová: házba, honnan: házból.*

Az *-n*-t egyes szókban hosszan ejtik: *fánn, éjjén, fenekinn, tetejinn, széjjinn.* -- A módhatározó *-n* előtt a kötőhangzó zárt: módoson, alázatosan, szükön stb. Ezt az *-n*-et is néha, különösen hangsúlyos beszédben, kettőzik: *egésszenn, sebössenn, simmán, hányann, ketten.* Ilyenkor nyílt a kötőhangzó.

A *-ra, -re*-nél említésre méltó a *-re*-nek megnyúlt *-ré* alakja a *-hely* végzetű szókban: *Udvarherré, Vásárherré, jó-*

¹ Mint igekötőt bé alakban használják: *béményén.*

herré = jó helyre; arrébb és errébb az odébb és idébb analógiájára. A reá-t rēa és rēja alakban használják, rájuk helyett rējik.

-nál, -től, -hoz: Ragozva néha hallható nállam, -ad, -a, de mindig töllem, -ed, -e, -ünk stb. Hozzám, -ád stb. helyett hëzzám, -ád, hëzza, hëzzánk, hëzzátok, hëzzik (vö. rēa, rējik). Nálunknál is előfordul. „Gyere nálunk, karikás ágyba hálunk.”

A -nek alakja és használata rendes.

-vá, -vé: Sok szónál még magánhangzó után is kimarad a v és ilyenkor az á helyett is é-t használnak: kárré és káré, lóé tett (de: lóvá is), mié lett ez a szép leján! sárgáé, feketéé, rózsáé, úrré (de úrrá is). Néha j-t szúrnak közbe, pl. mijé lëvél, sëmmitjé lett a gabona.

-ig: Régies -ég alakjában van meg egyes határozókban, pl. meddég, addég, eddég, darabég, kicsiddég = kevés ideig, ennyég, annyég, mennyég = mennyi stb. ideig. — -né, -nyé, -nyi melléknév képző előzi meg az -ig ragot ezekben: szálnyég, szikrányég, egy ölnyég = ölnyire, annyieg, ennyieg.

-tt: Vásárhelyt, sok helyt még pityókát sem észnek jót; mitájt vagy metájt van?

-nitt, -nül, -ni: birónitt, birónúl, biróni t. i. a bíró lakásán stb. Csak személyt jelentő nevekhez járul.

-képpen, -kép: Csakis a -képpen-t használják, a -kép-et egyszer sem hallottam.

-vel: velle, de: velem, -ed, vele is, velünk, -etek, velik.

-stul, -stül: Nálunk mindig -stól, -stól alakban használják: fástól, mindenestől, ökröstől.

-lag, -leg: futólag, áldólag, hasonlólag. Azután a szám és mérték módját az -s képzős mellékkevekhez járuló -lag, -leg-gel fejezik ki: vékáslag, pároslag, kettesleg, csősleg, szekeresleg. Haslag úszni = hason fekve, oldalaslag = oldalt, hátlag = hanyatán, hanyatt, mellesleg; időhatározó: estlleg = est tájban, réggelleg = reggel tájban.

A -lan, -len-t csak ezekben hallottam: holtomiglan, pedém-len (pediglen) nyomatékositó szerepben; ideiglen = ideiglenesen.

-ért: étt és é alakban használják, az utóbbit leginkább olyankor, amikor mássalhangzóval kezdődő szó következik utána, pl. mé mēnsz Barótra? métt adtad a kezibe a kést? nem adnám egy világé; fáé, búzáé, drágáé, ócsóé, forinté. De -ér alakban is hallható nálunk.

Általános idő-jelentésben használják a -kor-t az ilyenféle kifejezésekben: Nyóc órakor van; hány órakor van? vecsernyekor felé járt nálunk; ebédkorra hazaérünk; vacsorakor tájban. (Igy van még a göcseji nyelvjárásban.)

Egy birtokos harmadik személy: -a, -e, -ja, -je. A köznyelvtől eltérően j-vel vannak a következő alakok: szagja, testye, kezdettye, élettye, eredettye. Faggya, fattya (az 1. és 2. személy is így van: faggyam, -d, stb.). Az e ragból ragok előtt i lesz, pl. pénzit, kezit, könyvit, ökrit, fülit, përit, ezërit.

Több birtokos harmadik személy: -ik és -jik: kezik, apjik, lábik, gyűrűjik; velik, töllik, nálik, hëzzik, utánnik stb. Így használja a csiki, háromszéki és moldvai csángó nyelvjárás, de több más vidék is.

Erdekes néhány birtokos összetételnek a ragozása: nevemnapom, nevednapod, nevenapja, nevemnapján, nevednapján, nevenapján; lábamszára, -át; hajamszála, -át; de gyakran így mondják: nevemnapomon, nevednapodon, lábadszárad, hajadszálad.

Elém, eléd, elé helyett azt mondják: előmbe, -ődbe, -eibe.

Névmások. A személynévmások ragozása: engem és engemét, mű és münk, münköt stb., tü és tük, tüktököt stb., ők, ökök; — az én lovam, stb., az ők lovik.

A visszaható *aki*-t személyre és dologra egyaránt használják, az *ami*-t ritkábban, de azt is személyre és dologra egyformán, míg az *amely*-t nagyon ritkán használják, pl. az az ember, aki ott áll; akit vettem lovat, megsántult; a gyermek és, mit a minapjába fogadtam, elhagyott; ami malacot attunk nekik, megdöglött.

A mutató névmások közül csak az *ez* és *az*-t használják, még pedig rendszeren névelős névszók előtt, pl. ez az ember, ez az ökör, azt a lovat.

Névtők. A miatt névtő ragozva: miánnam, -ad, -a stb.

Mondattan.

A mondatrészek.

Alany. Az általános alanyt legtöbbször az 'ember' szó fejezi ki, pl. Hajjon oda az embër! (Csodálkozás kifejezésére.) Ojant embër ne lászson! Az ige fejezi ki ezekben:

Azt beszéllik a faluba, hogy Kuka Józsi és ott vót a mézesék között. (Mézesek gúnyosan van használva helyett: mézlopók.) Mind azt harangozzák (beszéli), hogy félhozzák nálunk és a vonatot. Ugy hallik, hogy ésső innepën egy idegën pap prédikál.

A székely általában nagyon szereti az általános alanyt, s ez furfangos, góbé, zárkózott természetéből magyarázható, t. i. nem sokat beszél, a temondát (pletyka) nem nagyon szereti, de ha már temondál, saját véleményét is furfangosan a falu szájába adja, nehogy érte bépërëjjék.

Főnévi igenév általános alanyként, pl. Megüsmerni minnyá mejik hibás (t. i. gyümölcs).

Személytelen igék mellett gyakran elmarad az alany.

Egész nap szitálgat v. szëmërkél: gyéren esik az eső. Úgy sikúl, hogy elig tud az embër menni az uton: olyan sik az út, hogy stb. No tám immán kibërëtválkózik végre valahára, met úgy indult: kitisztul az idő. „Hónap el kéne mënnünk az erdőre. — No most el és csúszik jól“ (t. i. a szán). Kitisztul

reggelre (az idő). Mán lefelé kezd tisztulni (a felhős égbolt). Béborúl az éjjel (esőre változik az idő).

Állítmány. A *van* ige főnévi igenévvel kapcsolatban: Kaszálni vadnak-é apádék? Oda. Furtonfurt, éjjel-nappal innya van. — Itt megemlíthetjük ezt a szerkezetet is: Kész van a ház; kész van-é a gúnyám? < kész × készen van.

Jelentőmód helyett felszólító módban áll az állítmány az ilyen föltételt kifejező mondatokban:

Csak egy nap ne légyek itthon, mán fél van fordulva a ház. Csak egy nap ne dolgozzam, mán elig tudom utánna pótolni.

Érdekes felszólító alakok a ható igealakból, amelyek óhajto parancsolást fejeznek ki, pl. Nyughass! Férhess! Maradhass! Ülless a fenekedén, me ma mégpallak (mert megverlek).

Érdekes az ilyen mondatszerkezet: El kell mennyek katonának. Itt kell haggyam a rózsámot. Haza kéne mönnyek.

Az állítmány többes számú, az alany egyes számban áll, leginkább gyűjtőneveknél, amelyeknek összefoglalást kifejező jelzőjük van, pl. Lassan bégyülnek az egész halottas nép.

Tárgy. A főnévi és melléknévi igenevek mellett a tárgy legtöbbször ragtalan, pl. A jövő hétén mű és félmenyünk az erdőre széna csénálni. Ammán dolog szerető gyermek, soha még nem áll a keze.

Jelző. *Minősítő jelzők.* Érezni a jelzőnek állítmányi-voltát a következő sajátságos személyragos felkiáltásokban, pl. rossz kölyke; gaz fattya; hitván feje. Vagy a következőkben, amelyekben határozó és igealak együtt a jelző: tébefőtt kása; gömböccel fött káposzta; kertünkbe lett álma. Ott a víz mellett van egy földbe süjett ház. — Valóságos mondat-eredetűek ezek: felemás ökor; ide néz, tova lát embér (kancsal); tédd ide, tédd oda legén, tédd el s elé se vedd legény stb. Igealak a jelző ezekben is: gondolom forma, türömfű, szeretém gyermek, utálom legén, szeretém egy ló, gyülölöm embér, éhetném Elek, méhetnék Rózsi (gúnynevek), unom beszéd, úgy hallottam forma. — Névszóból képezett igealak a jelző: urhatnám Marci, küssasszonkodhatnám Maris, ténsasszonkodhatnám Marciné stb. (Általában gúnynevekül használják.) Régi különös kifejezések ezek: nem szeretém viseletű leján, nem viselhetém csidma, olyan ne nyójj hëzza t. i. gyermek (vö. nyenyúljhozzám, ne-felejcs, virágnevek), nem szeretéd dolog úgy-é a kapálás?

Az ő, ő végű igenév régies szenvedő jelentésére néhány példa: átalvető (zsák), nyakbavető bunda, vontatófa (amit vontatnak), szerető szüleim, tartó (akit tartani kell pl. nyóc tartaja van, t. i. gyermeke). Főnév is szerepel melléknévi jelzőként, néha az-ú képzős melléknevek helyett, pl. köjök kutya, tēmonda beszéd, szērēda napon, csütörtök délután, pēntēk délelőtt, marha kár, disznyó kár, zabkár, fakár; hērmányi születés, odaváló származás, sajátfőzés t. i. pálinka.

Egy főnév jelzője jelzős főnév: két kéz rúd, félkéz rúd, egész vágás szekér, félvágás szekér, két véka fére föld v. csak így: két véka föld = két vékás föld, hat merékje hêj, amekkorán 6 meréklye széna terem, két-kéz kalapács, jövő hét szêrdáig biztoson hazajő.

A *való* nak az *-ig* raggal való régies szerkezete, pl. ezêrig való téglá (körülbetűl 1000), tizig való, százig való.

Névutós összetételekből képzett melléknévi jelző: Sugóközi kaszáló, hegymégétti széna, falkamégi pityókaföld. De ezek *való*-val is előfordulnak, mint a régi nyelvben.

Kijelölő jelző: A régi nyelvben nagyon közönséges volt a *mi* névmásnak a mai 'milyen' értelemben való használata, pl. *mi* ábrázatú? *mi* vérből legyen? Nálunk ma is szokásos, *mi* tájban v. *mé* tájban? *mitájt* v. *mé* tájt? *mi* házból való? *mi* hejt van a kés?

Érdekes az *aki* és *ami* névmás jelzői használata: *aki* ökröt a mult vásáron vettem, mégántult; *aki* fűvünk még van, hamar lefogy, de így is: *ami* fűvünk még van stb. A H. B.-ben is: *ki* nopun. *Ami* búzánk termett, mind üszöges.

A mutató névmás mint jelző egyes számban, a főneve pedig többes számban áll, pl. Akközűl a nagyobbcskák közűl tégyn vaj égyget! Ebből a szébb fajtákból aggyon.

Az *a* névelő jelzőként szerepel ezekben: az este, a ténnap, a minap, a minapokba, a multkor, a tavaj, a nyáron, stb. Ezek nyilván úgy keletkeztek, hogy 'a mult este' analógiájára lett 'a multkor', s ez tovább hatott: 'az elébb', 'a tavaj' stb.

A hegyek, erdők neveit eltérően az irodalmi és köznyelvtől névelő nélkül mondják, pl. Péléskébe jártam; Sugóból jövök, Csinódlókán kaszálunk, Jáhorosig menyék stb. De névelővel is előfordul, pl. a Likaton vótam, menyék a Hátra stb.

Számnév után gyakran többes számban áll a jelzett szó, pl. sok juhaj vadnak; nihán csürkéim vótak, s a görén elvitte.

Régibb jegyzőkönyvekben előfordul nagyon gyakran, hogy a hivatalnév a tulajdonnév előtt áll, pl. eskütt Kusztos Lajos, albiró Baló András.

Birtokos jelző. Ha a *magam* névmás a birtokos jelző, akkor néha a birtokon is kitesszük az illető személy ragját, pl. a magam házam, a magad házad, az ő maga háza, a magunk házunk, de: a magatok háza, és a magik házik.

Érdekes az ilyen partitívusi szerkezet: ezek akarmejik 10 krajcár = ezek közűl akarmelyik 10 krajcár; a körte akar-mejik 2 krajcár = a körtéből akarmelyik 2 kr.

Határozók. A *-nál* rag mint helyhatározó a *-hoz* helyett: Jere nálunk! Nálík menyék. A lovat elvezettem nálík. De sohasem mondják azt: a lovat elvezettem a kovácsnál, hanem a kovácsni vagy a kovácshoz. Azután érdekes az ilyen is: *Nálíktól* jövök: *tőlük* jövök; *nálunknúl* jövünk. Ezt is hallottam: *nálíkni* menyünk.

Pregnáns kifejezések az ilyenek: Odavótam az erdőre a juhokhoz; Barótra vótam egy kicsi rozsé; Hérmánba vótam a sógoromhoz; Köpecre jártam a bátyámhoz.

A *-ben* rag mint esszívus szerepel az ilyenekben: semmibe sincs neki = semmibe sem került neki; semmibe sem áll neki (u. a.); sokba áll nekem = már eddig sokat ráfizettem, sokba került, ingyenbe van; csak úgy ajándékba ment. A *-be* mint faktivusi rag: pozdorjába töröm; kettőbe hasítlak; az a kicsi haszonba jött.

A *-ben* mint partitivus rag: Sok rossz van a legényekbe és. Mind olyan szépek vótak azok a malacok, hogy elig tudtam bennik választani. Sok gyenge van az idei gabonába.

Drágán, olcsón helyett ezt használják: drágáért, ocsóért v. ócsóé; mennyiért, annyiért helyett: mennyivel, annyival, pl. Mennyivel vette a térébuzát? Forinthusszal (t. i. vékáját).

Régies használata maradt fenn az *-n* ragnak a kérést, könyörgést jelentő igéknél.

Furt azon kérem az Istent, hogy mēncsēn mēg tölle. Egész nap azon kunyorált, hogy eresszem el a bálba. Mēnny a sújba, ne járjon a szájad örökké azon!

Tárgyeset helyett néha *-n* és *-ba* ragos állapothatározó-félét találunk: Szájba kaplak, szájjon töröllek, fülön fogta, tarkón nyallak, pofon csókollak, kupán ütlek.

A *-ról* okhatározói használatában szintén régiességet láthatunk a *becsül*, *adózik*, *koldúl* igék mellett.

Mai napság csak a gúnnyájáról becsülik az embert. Jövő esztendőben már rólad és adót kell fizessék. Úgy szájjon töröllek, hogy egész életedbe arról kódulsz.

Felesleges irányrag van egyes *-ig* ragos időhatározó végén, pl. Addégra én hol járok. Eddégre öccör és megjárhatta vóna. Meddigre kérted el az ökörrúdat?

Az *-ig* mint fokhatározó-rag szerepel ezekben:

színyártig, csurranásig, csorrantásig, körömfeketéig, szémpillantásig, egy pércikönyég, pl. Én színyártig tőtöttem, de ellocsogtatta. Egy körömfeketéig mindent odaattam neki. Egy pércikönyég aggyasza ide a szitáját. Csordútó-csurranásig teli tőtötte.

A *-kor*-ragos időhatározó után gyakran még ragokat tesznek az idő kifejezésére. Ilyenkor tehát még összetett szó második elemének érzik a *-kor*-t, amint eredetileg az is volt.

Ebédkorba jártam náluk, de nem vót senki honn. Vacsorakor felé majd elményünk a borvizre. Vacsorakor tájt láttam erre mēnni egy kaszanyéllal a kezibe. Hé, mán ebédkor van, s még mindég aluszunk-ē! Sohasem lēsz hat ökröd. No feleség, ha ozsonnyakor lēssz, mēhecc haza a gyermekékkal.

Az irányok kifejezésének fölcserélésében is találunk néha régiességet:

Barassóból keltéztem a levelet. (L. Simonyi Hat. 1:109, egy 1550-i levélén is.) Barassóból irom ezt a levelet. Nēzd a színiről, ne a fonájáról (balfeléről). Ez és, az istenmarhája, jobb feliről varrotta a gomblikat (jobbfelére).

Érdekes a *-ként* ragnak olyan használata, amikor valakinek szavait, szokását idézik:

Hogy a fekete fene egye még Lidi Samunéként (ő szokta azt mondani hogy „a fekete fene egye még“, s azért ha valaki használja ezt a káromkodást, különösen ha tréfásan használja, utána teszi: Lidi Samunéként); a tót fene egye meg rektorként; hogy ne légyen több napus a kádárként (ne érjen több napot); hogy a haja hulljon el Mónár Ęstánnéként!

A *vá, vé* rag *-é* alakban (*vá, vé* alakban is használják, de *-é* alakban gyakoribb).

Édes rózsám, ha elméssz ős, kívánom, előtted az út mind rózsáé váljon. (NépkGy. 3: 101. Bardocról.) Csupa sárré lett az egész téгла, úgy elverte az eső (a frissen készített téglát elverte az eső). Ej, ha ez a zab mind búzáé válna reggelre, de jó lenne. Mié lett az a sok jó sarju ebbe az iszopba!

Végthatározó *-nak, -nek* raggal: Minek szédéd azt a sok virágot? Koszorúnak kötöm a Mári lakadalmára. — Hát azt minek csénáloed, hé? — Lórudnak. — Dativus ethicus: Ilyent nekem többet ne tégy! No nekem ne fájjon a fejed, me' kivetlek (kidoblak)!

Régies a tekintethatározó *-vel*-es kifejezése:

Szégén, egyik lábával megsántult. Az egyik fülivel nem hall. A sok poros gabonától mindakét szemivel megvakult.

Az *-úl, űl* mint állapothatározó rag:

Lisztül vészem a kenyérnek valót, met úgy legalább a mónár ős nem lop. Törébúzául vészem a puliszkának valót, s osztán megölletém, met egy kicsi korpa jó a malacoknak ős.

Az összetett határozók is elég gyakoriak, rendesen úgy, hogy a képzővel ellátott előtag jelzője az utótagnak, pl. végdöste-végig, telidösteli, régös régen, égös éig, kellősközepin, végös végin, csordútó csordútig, színes szinyártig.

Gyakoriak ezek a határozók: félíje, alája, eléje, megíje, feléje. Alattam, felettem helyett ez is hallható: rajtam alól, rajtam fējűl.

Érdekesebb módhatározók: egymásután, gyorsan, szaporán. Nincs ott sémme az ég világán (egyáltalán sémme).

A *-lag, -leg* igenevekkel, *-s* képzős melléknevekkel, sőt főnevekkel kapcsolatban, leginkább módhatározó képzésére, nálunk nagyon gyakori. A régi nyelvben és más nyelvjárásokban ritkább. A nyelvújítás óta kezdett az irodalomban is elterjedni.

Farolólág csúszik a szán. Vékáslag attam a búzát. Hátlag nagyon jól tudok úszni. Arra mőnőleg elvesztettem a bicskám (időhatározó).

A *-nitt, -nűl, -nűl* és *ni* helyhatározó ragokról és használatukról a határozóragok között már szóltam.

Mellérendelt mondatok.

Kapcsolt mondatok. A kapcsolt mondatok kötőszavai közül leggyakrabban használják az *s-et*; még az *és* helyett is csaknem

mindig, s az a sajtóságos, hogy mindig az első mondat végső szavának végéhez biggyeszti.

Elményék hazas mondom neki, hogy igys így áll a dolog. Béményéks látom, hogy ott ül az asztal mellett mondom neki, hogy . . . „A sok s használata élénküti az elbeszélést.“ (Steuer.) „Éccer vót egy asszonnak egy varrótőjes nem varrt veles elkütte utazni. . .“ (Sim. Nyelvjárási olvasókönyv 81.)

A gondolatkapcsoló *is* a relativummal kapcsolatban állandó szólásformákban, pl. Mind asz' beszélik Ágnisról — ami igaz és, csak ő tagaggya, — hogy a szereteje kérte vissza a gyűrűt, s nem ő kütte vissza.

Ha a jelző értelmezőül szerepel, az *is* eléje kerül:

Ott vót Pataki és, a jedző. Te és Julia mennyi véle, met ketten jobban elbirjátok. Azok és a szamarak a bæssó felit rakják még jobban, hogy hamarabb eldöjjön.

Az *is* kettőztetve fordul elő ebben: *tésés* = te is + is, pl. Tésés ott vótál, csak ne tagadd, met monta Feri.

A *se* helyett *is* szerepel néha, pl. Nem vót ott egyetlenség embér és. Nem szerepel egy és közülik. A hó nem ment el még máig és.

Az *is-nem* összevonatlanul szerepel gyakran, különösen, amikor a tagadás névszóra irányul. Régies tagadást látunk abban is, hogy néha az *is* és a tagadó szó közé más mondatrészek is kerülnek.

Neked és nem ártana, ha vajéccer itthon ülnél. Téged és nem vóna kár felakasztani. Magik és mán régóta nem irtak (t. i. levelet). Józsibáék és mán harmadik esztendeje nem jártak haza.

A *sőt* kötőszó helyett más kötőszót szoktak használni, leggyakrabban a *még*-et.

Odaadnám érte a Vidámot, még a Muszkát és. Mikor mész a papni? Már vissza és jöttem. — De azért a *sőt*-öt is használják.

A *mind-mind* s-el összekapcsolva szintén régies, pl. Mind ő s mind az apja gazemberek. Mind engém s mind téged meghíttak. (Ez Nagykanizsán is előfordul.)

Választó mondatok. Kötőszavai *vaj* (vagy) és *akar* — *akar*; használják a *ha* — *ha-t* is.

Kell-é, vaj nem? Akar én menyék el, akar te, mindégy. Ha kell, ha nem, mindégyre állít bé. Ha az egyikét, ha a másikat (t. i. gyermeket) ereszti el segíteni, nekünk akarmejik jó.

A hozzátétőleg egymásmellé helyezett számokat rendszeren *vagy*-gyal kötik össze, pl. Kilenc vaj tíz óraker körül járhatott nálunk. A hozzátétőleges mennyiséget *valami*-vel is szokták kifejezni.

Csénáltam valami nyóc villát. Ma vettem valami 1000 csérepet: vetettem, csináltam v. 1000 cs. Így is: Fogtam úgy ötig valót; vagy a kétféle szerkezetet összekeverve, így: Fogtam valami ötig valót.

Ellentétes mondatok. Az *azonban* megtartotta eredeti időhatározói jelentését az effélékben:

Beszélgettünk a Trézsisivel és azonba ő és bėjött (aközben). Hát én ménység, hogy siessek, s azonba te és jere, mihelyt elvégezted.

Pleonasztikus szerkezet az ilyen: Hát még most az éccér mögbocsátok, *de azonban* ha még valamit hibázol, irgalmatlanul elverlek. Hát most mennyi békével, *hanem azonban* ha még éccer megfoglak, hogy fát lopsz, akkor az Isten aggyon jót nekéd.

Következtető mondatok. A következtető *azért* sokszor az utómondatban az ige mögé kerül; ebben régies szórend van megőrizve.

Tennap nem tudott tehent venni, elmént azé ma és. Én nem valami jót tudok venni, jó lesz azé, ha te és eljössz. Te nem vagy beteg, de nem árt azé nekéd és egy kicsi. Kötszavai még: *hát, hát osztán, azért hát*. Pl. Az ökrünköt megsántította, egy jó szekerünköt összetörte stb., hát osztán, monggyad, jó-é az ilyen embernek a lelke? Ha el sem búcsúzott, hát mit montam vóna neki? Sok van a róváson, azért hát jó lesz jól viselni magadot.

Magyarázó mondatok. Kötszók: tudnillik, mégpedig, azaz, már. Legérdekesebb és leggyakoribb a *már* kötszónak a használata.

Mű és béhortuk a gabonát, mán amit lehetett (t. i. azt, amit lehetett vagyis ami elég száraz volt). Mű és elaggyuk a rozst, mán amit lehet (t. i. annyit, amennyi felesleges). Asz mongyák, mind úgy éteek borral, sérrrel, mán akik ott vótak, hogy még a szájikon és fojt ki.

Alárendelt mondatok.

Főnévi mondatok. Egyes tagadó főmondatok után a mellékmondatban jelentő módot használnak a köznyelvi felszólító v. feltételes mód helyett.

Ezelőtt tíz esztendővel senki sem gondolta vóna, hogy akkora úr lessz belőle. Nem hittem vóna, hogy itt találkozunk. Sohasem gondoltam vóna, hogy olyan hamar elkergeti a feleségit, mikor úgy szerették egymást.

A főnévi mellékmondat néha kétfelé válik és első része a főmondat kiemelt igéje elé kerül attrakcióval.

A fészét montam, hogy ide hozd, te süket. Ó isteném, isteném, a másik kakast akartam, hogy megöld! Milyen csizmát kívánsz, hogy végyek, lágy-szárút-é vaj kemén szárut?

Tárgyi mondatok. Másnak a szavait szószerint is legtöbbször mellékmondat alakjában idézzük és *aszmongya*, *aszmontá*-val kapcsoljuk, pl. Aszmonta nekem, hogy: én jó szívével megtenném édés sógor, de nem lehet.

Érdekes példa arra, hogy egy mondatban mennyi aszmongyát használunk. (Ez a sok aszmongya különben úgy látszik általános szokás, mert Budapesten is nagyon sokszor hallottam.) Pl. Aszmongya hogy no én többet bé nem tészem a lábamot nálik aszmongya, hogy ne mondassák aszmongya, hogy én töröm ésszé a vidrét aszmongya.

Asyndeton: az *azt se mondta, tudom* után a *hogy* kötőszó elmarad az ilyen kifejezésekben: *Asz se monta, félkalap. Azt se monta, Isten á'gyon még!* Ojan pofót kapsz, tudom nem felejtéd el. Úgy megütlek, tudom Isteném, megemlégetéd, míg élsz.

Időhatározó mondatok. A 'mióta' helyett gyakran régiesen, 'miótától fogva' járja.

Miőtától fogva hogy örökkéig egyedül vagyok 10—11 órákorig, akkor állnak (jönnek) haza mindaketten. Mihótától fogva beteg az az asszon! annak van legalább egy négy esztendeje. — Gyakoribb kötőszavak: (a) *mikor, míg, ha, hogyha, mihent, valahánszor*; tudákos beszédben: *minckulánna, minckelőtte*.

A *míg* régiesen helyi határt jelöl az ilyen mondatokban:

Siessünk, amíg lehet, met heggyre úgyés lassan kell mēnnyünk (tehát a heggyig siessünk). Csak addig tuttunk jőni, amíg víz vót, azontúl nem. Amig (ameddig) a szeméd eiszógál (ellát), mindenütt vízbe van a határ.

Az *úgy — hogy, annyira — hogy* szerkezetű fokhatározói mondatokból a 'hogy' kötőszó nagyon sokszor elmarad.

Úgy elitta mindenit, nem maratt egyebe az a kicsi rongyos gúnyája, ami rajta van. Annyira elverte, nem tudott félkelni a fődről. Úgy szeretlek, maj' megészlek.

Viszont sokszor a *hogy* kötőszót megkettőztetik, amikor valamin való csodálkozásukat akarják erősebben kifejezni: Akkorára nőtt a kendēr, hogy-hogy akkorát sohasem láttam. De szokottabb az ilyen csodálkozást a következő utómondatokkal kifejezni: hogy oiant embēr ne lászson, hogy oiant ember ne halljon v. nem hallott, hogy oiant ember nem képzél, stb. Pl. Az a kicsi rongyos patak úgy mēgnőt egy szémpillantat alatt, hogy oiant embēr nem látott. Az ojan kegyetlen gazembēr, hogy oiant embēr nem hallott. Hogy mit csénált az avval a hitván gyermekkel, oiant ember ne hajjon. Hogy mennyi minden vót ott, oiant embēr hírből sem hallott.

Hasonlító mondatok. Ha egyfokúakat hasonlítunk össze, akkor a kötőszók: *mint, amint, akar, akarcsak*. Egyenetlen fokúak összehasonlításánál a kötőszók: *mint, mint amilyen, mint amennyit*. A *mintsem* helyett *nincsább v. mincsább* járja.

Akarcsak Jancsi, te és olyan számár vagy, hogy aval a gyermekkel örökké kötölőzől. Éppeng olyany, akar az édes annyát látnám. Olyan piros, mint a rózsa. Szébb, mint amilyen az annya vót. Többet attam, mint amennyit ő adott vót. Nincsább bétēnném az életire a lábam, inkább meghalok. Sokkal becsületesebb, nincsábbhogy azt mēgtēnné.

A *következményes mondatokban* használják ezt a fokra mutató névmást: *akkorán hogy*.

Akkorán beszél, hogy a fēsső faluvégin és mēghallják. Akkoracsán suttog, hogy a ház duvad el belé.

A főmondat nélküli fölszólító mondat más mondatokba közbeszúrva az ilyen kitételekben:

Ő és, hogy a nyavaya törje ki, vaj éccēr otthon ülhethne. Az a tetves, hogy a súj ette vóna mēg minden foncsikástól, még aszmongya, én vittem el a szénáját. Vagy az ilyen célhatározói mondatokban: Én és a minapokba, hogy szavát mēg ne véccse, mēnyék le a Tompa malmánál.... Ez olyan

figyelmeztető felszólító mondat ehelyett: de nehogy szavát elfeledje. Ilyenek még: hogy rosszat ne szóljak; más természetiek: követem bécsülettel (engedelmet kérek, t. i. hogy ilyent mondok), közmét legyen monva (kőhöz mérten legyen mondvá), pl. Szegénnek a karját, közmét legyen monva, éppen itt szakasztotta el a gép (és mutatja, hogy hol). Babonából, nehogy az övé is ott eltörjék

Érdekes e két szerkezetnek: 'rázd, hogy hulljon' és 'rázd, hadd hulljon' váltakozva való használata. Az előbbi inkább kérést, enyhébb felszólítást fejez ki, az utóbbi pedig szigorúbb felszólítást, parancsot.

Haggy békét szegénynek, hogy jácoggyék, és Haggy békét neki, hadd jácoggyék! Állj fére lelkem, hogy a disznyó jöjjön bé, és Állj fére, hadd jöjjön bé a disznyó!

Relativumok. Érdekes a melléknévi mondatokban az úgynevezett részbeli vonatkozás, amikor a relativum a főmondat alanyának vagy tárgyának nem egész tartalmára, hanem csak egy meghatározott részére vonatkozik, pl. Hogy aggya néni? Ki mijen v. ki két krajcár, ki három. Hová mēntek? Ki fél, ki le. Hol vadnak a legények? Ki itt, ki ott.

A relativum, ha a főmondatban határozott számnevek állnak jelzőül, legtöbbször élettelen tárgyak mellett is többes számban áll.

Hol van az a két ló, miket a baróti vásárba vettél? Mindahárom kés rossz, akiket most csináltattál még. Azt a két nagy fát, amiket a mult héten láttunk, mán valaki levágta.

A relativ mondat attrakció útján mint jelző kerül a jelzettje elé, néha pedig a relativ mondat tagjai egészen összefonódnak a főmondatéival.

Ami kutya van a faluba, mind ott vót a dögkêrbe. Akit most vëitem csizmát, csak vasárnapokon húzom fél. Akit Baróton láttunk embért, a csēndêrêk elfogták.

Nagybaconba nincsen kalán, Nincs ês benne ügyes lēján, Kisbaconi amit ér, Nagybaconi semmit ér, Semmit sem ér. (Népdal.) (Kisbaconi az, aki valamit ér.)

A csodálkozó, szitkozódó felkiáltások és szólások néha nem egyebek, mint csonka, hiányos relativ mondatok, pl. Hú, aki felmarkolta erre a cudar világra! Aki atta s el nem vette! Aki rogyogód van! Aki teremtette! Aki lelke van!

Szórend.

Érdekes székelý sajátság, hogy igen gyakran az ígekötő az ige után áll és csaknem annyira hangsúlyos, mint maga az ige és külön szólamba tartozik az ígétől. Ezt a különválást egyfelől okozza, mint a köznyelvben is, a tartós, folyamatos, kezdő és beálló cselekvés, másfelől az ígének nyomatékos volta.

Éppen jöttek vissza, mikor... (folyamatos). Mēnyêk bé, met fázom (beálló). Mēnnêk bé az ajtón, de nem fêrek (szándék). Úgy íhatnám, epedek mēg (majdnem megtörténő cselekvés). Nekêd vóna eszêd, ha más bolond vóna. (Az ige nyomatékos). Oda vótam, hogy a szénát hozzam bé. Hol adom

még, hol nem. Épp így más bővítménnyel is, pl.: Arrafelé tekint, amerre étt az ökör. Arrafelé van, amerre mennek Uzonkába. E szórendben Munkácsi Bernát, Kicska Emil és Steuermann Mihály oláh hatást látnak, Simonyi, Molecz Béla és Rubinyi Mózes pedig megőrzött régi magyar sajtáságnak mondják. (A vélemények összefoglalását l. Steuermann: Székely szórendi sajtáságok c. értekezésében. NyF. 64. sz.)

A köznyelv elől teszi az igét és utána a határozót, nálunk megfordítva, pl. Aki a víztől fél, nem eszik halat.

Az összefoglaló nem fontos, s ezért az ige után áll: Aggya Isten, hogy arathassunk *ezután* és ilyen jó búzát. Élek én és még Isten kegyelméből. El fogott menni ő és.

Sokszor az összefoglaló szólam és a nyomatékos ige közé jelentéktelenebb szólamok kerülnek. Ez régies szórend megőrzését mutatja, pl. Eljövék, hogy én és valamit segéccsek, ha szükség van réám. Ő és ténnapelőtt Tódornitt elvesztett vaj 5 koronát. Ez gyakoribb a régieknél.

Régies szórend van megőrizve abban is, hogy rokon dolgok felsorolásában az igét nyomatékosan kiemeljük:

Először fölméntünk Tódorni, onnat lejöttünk Csekméni, Csekmétől ki-méntünk Danini, s úgy éféle után háromórakor körül vetöttünk haza. Az egyikét elkuttem az erdőre, amásikot a gép mellé.

Néha, amikor a tagadó szócska névszóra vonatkozik és annak kellene a tagadó után állania, mégis az ige áll utána, pl. Ne tuggy még mindént, mint a Vörös Bori kecskéje. Ő ügyes léján, csak nem tuggyák sokan.

Sokszor a tagadó igét olyan elem előzi meg mint szólamkezdő, amely a köznyelvben nem szokott bővítménye lenni az igének: Annyit ne szokotálóggyál! Annyit ne kolontoskogy! Annyit ne furujáj! Mindenbe ne üsd belé az orrodot! Annyit ne monggyon. (Steuermann NyF. 64.)

Amikor a köznyelv a nyomatékos határozót a felszólító módú ige elé teszi, nálunk utána látjuk a következőkben:

Lépjél bátrabban! Nyisd ki jobban a szemédét! Az isten tégyen akár-hova a szemém elől, rusnya portékája! Előbb légyen ökröd, s azután csénáj jármat!

A névmástalan kérdésben, melyben nem az egész mondatot kérdezzük, hanem csak egyik részét, néha a szórend olyan, mintha az ige maga volna kérdésünk tárgya, t. i. az ige kezdi a kérdő szólamot, nem pedig a nyomatékos fogalom. Pl. Vitt-é el sok lúdat? Tőtöd-é még az üdőt hējába? Fájj-é erőssen? Meggyógylusz-é hamar? (Vö. Steuermann NyF. 64.)

A kérdő mondatban sokszor olyan szó, sőt szavak kerülnek a mondat élére, amelyek értelmileg éppenséggel nincsenek kiemelve. Az is megtörténik, hogy a kérdő-szó utána kerül az ilyen szóknak.

Hát kijed bátya a lovakot hova tette? Ez elég (t. i. a gabona), ki tuggya esztendienkor lész-é még ennyi és? Ténnapelőtt hol vót kijed?

A mutató névmás és a jelzett szó között a jelzett szóval egységes kifejezést alkotó birtokos foglal helyet:

Dérék legén ez a kijed fia. — Vedd fel, amit leejtettél! Spórolnunk kell ezen a szűk kenyér idején, me hanem a fogad méghájlád.

Melléknévi jelző a számnévi előtt, pl. Van nekem jó négy lovam, jó nyóc ökröm és jó három új szekерem.

Értelmezőként a melléknév hátra van vetve:

Attam neki pénzt, eleget, nehogy megszűküljön az uton. — Azt üzente a szekeres, köll-ë rózsám ruha, veres stb. Azt üzente az új botos, köll-ë rózsám ruha, rojtos stb. (Népdal). Ilyenek: Palika édes, Lujzika kedves.

A *ha* nem áll a mondat élén a következőkben:

Ennek *ha* jó kedve van, még a csillagot és lerúgja (lóról van szó). Annak *ha* egy kicsi pénzt acc, mindent megtészén. Szalaggy, met a kertkapú *ha* nyitva van, béménnek a malacok. A halálmadár *ha* a háztetejire száll, valaki méghal. (Ez régies, így van a vogulban is.)

A megengedő *pedig* néha mint a kapcsoló *pedig* az előkészítő után áll:

Kár *pedig*, hogy nem táncolt. Kijed *pedig* akkor még igen ifjú vót. Ugy táncol, mint a szél, az annyát *pedig* most temették el.

A megengedő *is* nem az ige, hanem a nyomatékos szó után áll, pl. Akármennyi vagyona *is* van, még sem kéne úgy járni. *Ha* két olyan messze és van, úgy és odaérünk estére.

Hangsúlyozás.

Nyelvjárásunkat is jellemzi az úgynevezett székely éneklőhangsúly, amely nem erősségi, hanem magassági. Abban mutatkozik, hogy a szónak, leginkább a mondat utolsó szavának a végét mintegy figyelemreklítés végett megnyújtják, kissé magasabb hangon ejtve. Pl. Hát kijed mos jó hazá? Olyen jól hízik a disznyónk *hőgy*. Elmént-*ē*? Mit-*ē*?

IV. Tájszók.¹

agyusztál: 1. kipalléroz, 2. elver.

alkotmán: csinálmány, szerkezet, pl.

„Emmán olyan alkotmán, hogy sohasem tudnám megcsinálni.“

aj: völgy.

jó állapot: tehetős.

ágyodra: ágymedre.

aproszönték: dió, mogyoró stb., amit karácsonykor az aprószentekelő gyermekeknek adnak.

aszáj: rekkenőség.

átólcöttig: pl. átólcöttig minden foncsikáját elvitte.

azsagos: rosszféle nőszemély.

apérté: egyenesen, nyíltan (pl. szemébe mondani).

baba: kép, virág (gyermekny.).

babás: képes, szép (gyny.).

bakóca: félvágás szekér, amelyben *bakk-lőcs* van.

baktat: szuroksetében úgy jár, hogy nem látja, hová lép, „csak úgy baktat,“.

¹ Körülbelül 1200-ra menő szógyűjteményemből jobbra csak a Tájszótárban meg nem levőket irom ide.

bakatorkodik : matat.
 bákszájú : akinek duzzadt ajka van.
 balkézről v. hitelbe házasodni : vad-
 házasságot kötni.
 békavar : varasdaganat az ökör lábán.
 bérzin : benzin.
 birsóka : 1. a burgonya szárán termő
 zöld gumó ; 2. elsatnyult besztercei
 szilva ; az arcon megpirosult ke-
 mény hús.
 bojtorkodik az üdő : felhők kezdenek
 megjelenni az égen.
 megbojduult v. megbojduul magát az
 üdő : esőre változott.
 bojgatagos üdő : változó idő (áprilisi
 bökkedezik : bőfög. [idő].
 félbűszít : megkozmásít (tejét).
 bucskázó : bugdácsló galamb.
 burdé : cigányviskó.
 buszuságban lenni : vkivel haragban.
 burjános : gyomos. [kezed.
 bú : piszkos, mocskos, pl. be bú a
 leberérválók a borviz mejjékit mű és :
 lekaszálok.
 candra : hasábos forgács.
 cibaki : kutyakihajtó szó.
 cikkória : kék katáng.
 csongojit : göngyölt.
 cécéilőztet : menyasszonyt öltöztet.
 cépők : bakancs, cipő.
 csérepes : szemtelen, pl. gyermek.
 csőgbér : bikabér.
 csűgör : almabor.
 csűg-bűg ló : rossz bogos ló.
 csukorék : pl. egy csukorékba négy
 székfű és van.
 célémonca : atyafi, rokon.
 cépél : rezgő polka.
 cakkén : kivágott fehérenmű dísz.
 cēka : „érj utóli“-játék. [szó.
 cēka és cēga : kecske és kecskehívó
 csutakol : összekötött szalmacsomóval
 tisztítja a lovat.
 csucus : hús (gyermeknyelven).
 csēmpa : a cserépkályhának egyes al-
 kotó részei (cserepei).
 csaposfa : bogosfa.
 csapópénz : borraavaló kocsisnak.

csapófa : átkötőfa.
 csisszent : foga között köp.
 csicsērész : fogdos lányt.
 cségebogár : szarvasbogár.
 csukros székfű : oltott székfű.
 csormotol : csubokol a sárban.
 dobrokol : dörömböz a ló a hidláson.
 daru : szarvasbogár hímje.
 daru : cölöpverő.
 ledöbököl v. ledöböcsköl : levegereti
 dürszöl : utat kapar. [a földet.
 dupé : ülep [?].
 földuvassza az arrát : haragszik.
 dugtig : színültig.
 éccēribe : rögtön, azonnal.
 éjjeli vakkancs : kutya (tréfásan).
 el-él : elfogyaszt.
 össze-hēren : összezördül.
 ejiszēn v. eliszēn : úgy hiszem.
 ehűl : éhes lesz.
 eligonság-elig : alig (fokozva).
 észkábál : összetákol.
 eláll : elfárad.
 eleintēkbe : 1. kezdetben ; 2. minap.
 ennyég : 1. eddig ; 2. ennyire ; 3. eny-
 nyi időig.
 előkötő : előruha (kis gyermeké).
 elpall : 1. elver ; 2. elpazarol.
 fallangérozni : sétálni.
 fájtat : fájdit.
 farsok : farsont.*
 fuzsitos : szeleburdi.
 felájaz : felpeckel.
 felfosztol : a szoknyát sáros úton kissé
 földi kutya : hörcsög. [föllemeli.
 forogván : összecsomósodott és csak-
 nem megkövesedett vörösfövény az
 agyagban.
 forralt-kötő : olyan zsinag, amellyel
 a fonalat átkötik és a fonállal együtt
 megfőzik. (Innen a neve.) [aranka.
 fēcskefonal (másnéven : pipehúr) :
 félborda v. félkótyás : félbolond.
 fejkötés : a csizmánál a fej és szár
 közötti rész.
 futuckó : egy decisnél kisebb üveg,
 amiből a pálinkát isszák.
 forsit : divat.

féléz: kézi cséplésnél a gabona tör-
melékét seprik el az u. n. félöző-
gabonavirág: búzavirág. [seprűvel.
gézén-gúz, geze-muza: fejlődésben
visszamaradt ember.

gércsáva: veszekedés.

gércsávás: veszekedő, kötekedő.

gészáta: ág-bogfa.

görénc: rög.

esszegüzsörődik: összezsugorodik.

gurucsa: vkinek a megrontására ké-
szített kotyvalék, a kapuja elé az
úton keresztül öntik, és ha belelép,
megbetegszik.

gurucsál: ezt az eljárást végrehajtja.

gyámbász: kínoz.

gyúródás: dulakodás.

heverő marha: nem jármás marha.

herdőfol: szemtelenül kér, cigánykodik.

háta-hota, váta-hota: kétséges, nem
bizonyos.

hincolni: az ágyban pajkoskodni (kis-
gyerekek). [jobbra.

hájc és höcc: lóirányító szó, balra és
halok: nagy forgácsdarab.

hécskódi: hé! megszólító szó.

hidegház: hullaház. [hime?

him: a szövés mintája, pl. milyen a
hájlád: annyira kiszárad a cseber,
hogy kifoly belőle a víz. Ilyenkor
meg szokták *eresztelni*: áztatni.

heveder: az ágydeszkát tartó lécz, az
ágyfenekén keresztül téve.

hiricel: sipol a tüdeje, amikor lélekdzik.
helytelen: pl. be helytelen viseletű
lőján ez!

hájnevelő: a marhának valami szíjas,
inas húsrésze a bélpecsenye mellett.

hócbali ökör: jobboldali.

Incännök: erdőnév. (Incze Annók nevű
nőről elnevezve.)

izgága: kötekedő ember.

izink: takarmány-hulladék, törmelék,
(emberizink: kevesetérő, szemét-
ember).

imidamoda: gézen-gúz, pl. eriggy,
menny el te imidamoda!

itilet üdő: zivataros idő.

jeszke: félénk.

kalarózsia, karalózsia: toll- és írón-
kártya: fülesdézsa. [tartó.

kota: tyúk és tyúkhívó szó.

kengyel: a szűk nadrág talpalója.

kotlós: kotló.

karinca: kötény.

kurkász: kotor, keresés közben min-
dent összehány-vet.

kausa: fabogból csinált vízmerítő
kászló, kászró: lábas. [kanna.

kalótyás: hóbortos.

kompona: mérleg.

kokó: tojás (gyermeknyelven).

kotyogó: korsó.

kukba v. kopóba hanyít: magasba
felfelé dob.

kusz-kusz: kutyahívó szó.

kólint: pl. fejbe kólint.

kólicál, kóricál: csavarog.

kábálódni: zsimbelődni.

kērēnta, kēlēnta: az az edény, ami-
ben a sajtot nyomkodják, hogy a
leve kicsurogjon.

karikós: kóralakú sütemény, amit a
gyerekeknek sütnék kenyérsütéskor.

kosolós: beállós labdajáték.

kihánta az apró: meghímlősödött; ki-
hánta a csémél: megcsömörlött.

kénszērēg: nyomorog.

kerekvár: körbenfutó labdajáték.

kerepapucs: félcipő.

kiadás: hang, előadás, pl. jó kiadása
van a légátusunknak.

lepcsél: fűcség, pletykál.

büdös lizi: pelargonía.

látyi-mátyi: tedd ide, tedd oda ember.

lenge: lágymeleg.

libitáros: lécből való mozgatható
lok: rét, simahely. [kerítés.

lódul: szalad; lóduj mán: szaladj
már! — lódúj: olyan ajtó, amelyet

a cserépszínekkel előbb-hátrább tesz-
nek, aszerint, amint az eső odacsap.

lódám, lógámusz: nagy, hosszú, vé-
kony ember.

lőcskáva: görbe vas, amely a lőcs
felső végét a szekérhez erősíti.

laskasérítő: tésztanyújtó fa.
 lóbadugó: hám, lószerszám (tréfásan).
 lió: lévő, tölcser. [bona.
 marok: egy-két maréknyi szálás ga-
 macska-csics: szemölcs a nyakon v.
 háton.
 mukujkodik, mutujkodik: makacskodik.
 maláta: törmelék, amit a víz össze-
 hordott. [feszül.
 morj: ökör nyaka, ahol a járom meg-
 maktolódik: zsörtölődik.
 mart: folyópart.
 mégpall: megver.
 misol: kever (a borba vizet).
 magánakvaló: önző.
 móró: cigánygyermek.
 minapokba v. minapjába: minap.
 mamájnap: a mai napon; mamáj-
 áldottnap: a mai áldott napon.
 ménedékés: egyenletesen emelkedő v.
 lejtősdőd.
 me-me v. mejde-me: ökörhívó szó.
 mékfelejt: elfelejt.
 nincsább: mintsem.
 nyëbuja: gyámoltalan. [mondják).
 nagynagyfél: állj fel (kis gyermeknek
 nyő: 1. kendert nyő (kiszed, kihúz a
 földből); 2. ruhát nyő (vásolja,
 koptatja).
 nőttömre: nőttömre csénájja a gúnyát,
 met nem akarom minnyá elszagatni.
 nyúszit: úszit (kutyát).
 nyíftel: a rossz hegedűsre mondják.
 nyirentyű: nyirettyű.
 orot: a levágott fa gyökereit kiszedi
 v. a bokrokat kivágja tövestül.
 ösztövr: öszvér.
 pécék: a csatt nyelve.
 pihél: 1. lihé; 2. pihen.
 pili: pihe, pehely.
 pucok: a tűzhely melléke.
 pérkeláb: lóherszáritó.
 példázás: egy kockajáték.
 pérpence szilva: besztercei sz.
 penetó: kemencesepró.

puzduri: lobbanékony.
 pándzsét: cserép v. téglacsomó.
 perefernom: hozomány, különösen a
 fabútor. [megjárom a bótot.
 pirra: rövid idő alatt, pl. egy pirra
 pepe: kenyér (gyermeknyelven).
 pocor: has.
 porozsnok: az a tojás, amelyet a fé-
 szekben hagynak, hogy a tyúk
 pislákol: pislog. [hozzátójjék.
 puhatolni: vizsgálni, kémlelni.
 rakószán: olyan szán, amelyre rövid
 fát raknak, szemben a vontató szán-
 nal, amellyel nagy tönköt vontatnak.
 rázint: hirtelen ráz egyet. Megrázintja
 a gyümölcsfát.
 rókaagomba: sárga palánkaagomba.
 rézsolva: tartalék (reserva).
 rontófű: saxifraga.
 sind: sinyl.
 súj, ráksúj: káromló szó. [cigaretta.
 suskás szivar: szopókával ellátott
 sározzik, sárhatnék: párosodhatnék a
 sátó: sásféle növény. [kanca.
 sikattyú: 1. felhúzó csiga; 2. szövő-
 székbeli csiga; 3. őszi kikirics.
 sréen: rézsut.
 strájfa: istállóbeli választórúd.
 simpókál: kuncorál.
 síp: a kályhafüst vezető csöve.
 sánkál: csoszog.
 sódi: sóska.
 szinyártig: színültig.
 szó: hang, pl. jó szava van: erős
 hangja. [magas ember.
 szulák: 1. kúszó növény; 2. vékony,
 szakáll v. székáll: pl. megcsékállt a
 juh: elapadt a teje. [mánya.
 szarvazat: a ház tetőzetének faalkot-
 szalvány: pl. Balószalványa, Ekeszal-
 ványa: mezőnevek.¹
 tēmpe, tōmpe: törpe.
 takaróruva: kendő, amelybe ennivalót
 csomagolnak a mezőre menők.
 tonkaarrú: piszeorrú.

¹ Egykor erdős, aztán kiaszalt, most kaszálónak használt hely az *aszal-
 vány*. — Benedek Elek.

tyúkvirág: gyermekláncfű.

tokos: rosszúl koppasztott szárnyas.

törzsöl: mos.

utánki: kutyakihajtó szó.

újembër: újházas.

üdönapelőtti: kelleténél előbb történő.

vápa: vizes természetű, hepehupás hely. (Vizes vápája a neve egy kisebb legelő területnek.)

vápás: gödrös.

vannyog: nyafog, sír.

vicog: elfojtva nevet, vihog.

vinnyog: 1. sir a disznó; 2. az új

lábbeli ilyen vinnyogóféle hangot ad.

vontatni: a lábat áztatni.

váslik: vásik, kopik.

vaszok: fészek, fekvőhely.

vaktetű: viszketeges fagyás a lábon.

vékonna: csipeje, lépe a marhának

zöcsög: döcög a szekér a göröngyös,

zöcsögtet: ráz. [rossz úton.

züllődni: vesződni valamivel.

zémorda: meleg, orda leves.

zsamba: veszekedő természetű.

